

Betydningen av foreldres samlivsbrudd for ungdoms skolekarakterer og utdanningslengde

En longitudinell studie

Amund Ruud

Masteroppgave ved Psykologisk Institutt

Universitetet i Oslo

Vår 2012

Forord

Jeg vil rette en stor og spesiell takk til Ingela Lundin Kvalem for hennes innsats og innspill, men også for tålmodighet og ekstra veiledningstimer! Takk til NOVA for tilgang til deres datamateriale fra «Ung i Norge» – undersøkelsen. Videre vil jeg også takke Jørgen Sjaastad for god veiledning da jeg stod fast. Min takk går også til Sindre Storvoll for nyttige tilbakemeldinger og hyggelige samtaler. Til slutt vil jeg takke Per Kielland-Lund og Jonas Linkas for oppmuntring og støtte.

Sammendrag

Tittel: Betydningen av foreldres samlivsbrudd for ungdoms skolekarakterer og utdanningslengde

Forfatter: Amund Ruud

Veileder: Ingela Lundin Kvalem

Bakgrunn

I Norge er det mange ungdommer som vokser opp med bare en forelder. De fleste av disse har også opplevd et foreldrebrudd. Flere studier peker på en kobling mellom opplevelsen av foreldrebrudd og lavere skolekarakterer og utdanningslengde. Disse studiene hevder at samlivsbrudd utgjør en økt risiko for ulike internaliserende og eksternaliserende problemer hos barn, deriblant ulike tilpasningsproblemer. De vanligste forholdene å kontrollere for er foreldrenes sosioøkonomiske status og etnisitet.

Denne studien har undersøkt om betydningen av familiestruktur i 1992 påvirker karakterer to år seinere, og utdanningslengde 13 år seinere, og hvorvidt atferdsproblemer, rusbruk, depresjon/angst og foreldrenes overvåkning kunne mediere denne relasjonen.

Det ble kontrollert for mors og fars sosioøkonomiske status (SØS).

Metode

Et representativt utvalg, bestående av 11985 norske gutter og jenter, svarte i 1992 på spørsmål om hvilke familiestruktur de lever i og hva slags skolekarakterer de oppnådde. I tillegg svarte de på spørsmål vedrørende depresjon/angst, atferdsproblemer, rusbruk og i hvilken grad foreldrene overvåket dem. I 2005 svarte 2890 av de samme respondentene på spørsmål om mengde fullført utdanning, men også om deres erfaringer i forhold til depresjon/angst-symptomer, atferdsproblemer og rusbruk. Datainnsamlingen var i regi av undersøkelsen "Ung i Norge", og er foretatt av Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Resultater

Det er en sammenheng mellom å leve i en-foreldre-husholdning og å oppnå lavere karakterer, kontrollert for foreldrenes SØS. De fleste ungdommer i en-foreldre-husholdninger har opplevd et foreldrebrudd, og disse ungdommene har også mer depresjon, atferdsproblemer,

rusbruk, og blir mindre overvåket av foreldrene sine enn barn med to foreldre. Analyser viser at når disse studievariablene er lagt inn, står det fortsatt igjen en negativ effekt på karakterer og utdanningslengde av å bo med en forelder. Studievariablene tar altså ikke vekk denne effekten. Mors SØS viser seg som den sterkeste prediktoren for ungdoms karakterer. I forhold til utdanningslengde viste den første analysen, hvor fars SØS ble introdusert, at det kun var atferdsproblemer som hadde en unik effekt på utdanningslengde. Når mors SØS var introdusert i analysen, fant vi at depresjon og atferdsproblemer predikerer utdanningslengde, men ikke rusbruk og overvåkning.

Konklusjon

Studien viser en signifikant sammenheng mellom det å vokse opp med en forelder, som oftest innebærer en opplevelse av foreldrebrudd, og det å oppnå lavere karakterer og kortere utdanningslengde. Barn i en-foreldre-husholdninger har også mer atferdsproblemer, bruker mer rus, har noe mer depressive tanker og blir mindre overvåket av foreldrene enn barn med to foreldre. Resultatene i forhold til utdanningslengde er variable. Fremtidige studier bør søke alternative mål på familiestruktur for å avdekke en eventuell sammenheng mellom det å vokse opp i alternative familiesammensetninger og lavere skoleprestasjoner. Metodiske aspekter ved studien, og implikasjoner av resultatene, vil bli diskutert.

Nøkkelord

familiestruktur, foreldrebrudd, karakterer, utdanningslengde, sosioøkonomisk status.

Innholdsfortegnelse

<u>Innledning</u>	8
Familiestruktur	9
Tidstrender og normendring	10
Familiestruktur, karakterer og utdanningslengde	11
Karakterer og utdanning.....	11
Familiestruktur og karakterer.....	12
Familiestruktur og utdanningslengde.....	12
Relasjonen mellom karakterer og utdanningslengde	13
Foreldrenes sosioøkonomiske status og ungdoms skoleprestasjoner	13
Hva forårsaker sammenhengen mellom familiestruktur og forskjellene på skoleprestasjoner?	14
Stressperspektivet – skilsmisse	14
Alder og risiko.....	14
Internaliserende problemer	15
Depresjon.....	15
Familiestruktur og depresjon.....	16
Depresjon og skoleprestasjoner.....	17
Eksternaliserende problemer	17
Atferdsproblemer.....	17
Familiestruktur og atferdsproblemer.....	17
Atferdsproblemer og skoleprestasjoner.....	20
Alkohol/narkotika.....	20
Familiestruktur og rusbruk.....	21
Rusbruk og skoleprestasjoner.....	22
Overvåkning.....	23
Familiestruktur og overvåkning.....	24
Overvåkning og skoleprestasjoner.....	25
Begrensinger ved forskningen	26
Oppsummering og forskningsspørsmål	26

<u>Metode</u>	28
Utvalg og prosedyre	28
Materiale	29
Skoleresultater.....	29
Mengde utdanning.....	29
Familiestruktur.....	29
Depresjon/angst.....	30
Atferdsproblemer.....	30
Alkohol/Narkotika.....	31
Overvåkning.....	31
Sosioøkonomisk status.....	32
Representativitet	32
Analyseplan	32
<u>Resultater</u>	34
Tabell 1: Fordelingen av ulike familiestrukturer på ungdommens kjønn i 1992.....	34
Tabell 2: Fordelingen av kjønn, bosted og SØS mellom ungdom i enslige og samboende hjem i 1992.....	35
Tabell 3: Forskjeller i familiestruktur fordelt på alle studievariabler i 1992 (T1) og karakterer i 1994 (T2). T-test.....	36
Tabell 4: Forskjeller i alle studievariablene målt i 2005 (T4), fordelt på familiestruktur. T-test.....	37
Tabell 5: Korrelasjoner mellom alle variablene i 1992 (T1), karakterer fra 1994 (T2) og utdanningslengde fra 2005 (T4).....	38
Tabell 6: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Karakterer 1994 (fars SØS).....	39
Tabell 7: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Karakterer 1994 (mors SØS).....	40
Tabell 8: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Total utdanning 2005 (fars SØS)....	41
Tabell 9: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Total utdanning 2005 (mors SØS)...	42

<u>Diskusjon</u>	43
Resultater	43
Generell diskusjon	45
Karakterer.....	45
Utdanningslengde.....	48
Alternative forklaringer	50
Familie-sosial kapital og kjønns-stereotyper.....	51
Konflikter og risiko.....	52
Begrensinger ved studien	52
Utvalgets representativitet	52
Konklusjon	53
<u>Referanser</u>	55

Innledning

Mye oppmerksomhet er gitt for å avdekke hvilke faktorer som påvirker barn og unges skoleresultater, i håp om å kunne bedre prestasjonene deres, og begrense antall barn som faller ut i løpet av sin skoletid. Likevel virker det begrenset hvor mye faglig og utdanningspolitisk oppmerksomhet effekten foreldrebrudd har på barn (Lauglo, 2008), til tross for at det er dokumentert svakere skoleprestasjoner hos denne gruppen (Størksen, Røysamb, Moum, Tambs, 2005; Amato, 2001). I tillegg er det dokumentert at barn som ikke vokser opp med samboende mor og far har vist seg å være i risikogruppen for ulike problemer. Her kan nevnes rusmisbruk, ensomhet, uro, stress, angst, depresjon, atferdsproblemer, samt vansker i forhold til sosialisering, skoleresultater, mental tilpasning og en rekke andre fenomener (Størksen, Røysamb, Gjessing, Moum, & Tambs, 2007; Størksen, Røysamb, Holmen, & Tambs 2006; Amato 2001).

Det ser ut til at det er koherens mellom skolekarakterer og utdanningslengde. Og en innsats for å øke befolkningens utdanningsnivå vil være av stor betydning, da lengde på utdanning har vist seg å ha betydning for blant annet livslengde, sannsynligheten for psykiske lidelser og suicid, kriminalitet og rusmisbruk (Hawkins, Catalano & Miller, 1992; Lochner & Moretti, 2004; Richards & Barry, 1998; Rognerud, Strand & Dalgård, 2002).

Det er gjort flere studier på skoleprestasjoner til barn av skilte foreldre, mens det savnes representative longitudinelle nordiske studier om familiestrukturens eventuelle effekt på skoleprestasjoner, spesielt utdanningslengde. Tidligere studier har hovedsakelig fokusert på skilsmissebarn i forhold til tilpasning, velvære, psykisk helse og kriminalitet. I forhold til skoleprestasjoner handler mesteparten av forskningen om studentens karakterer og ferdigheter, mens utdanningslengde har vært mindre studert. Imidlertid er det noen utenlandske studier om foreldres samlivsbrudd og utdanningsambisjoner. Litteraturen om skoleprestasjoner er hovedsakelig utenlandsk – spesielt amerikansk, og kun et fåtall er nordiske.

Denne studien tar sikte på å undersøke om det finnes en eventuell sammenheng mellom familiestruktur og skoleprestasjoner, med fokus på mulige forklaringsvariabler som depresjon, atferdsproblemer, rusbruk og oppdragelsesstil.

Spørreundersøkelsen "Ung i Norge" vil utgjøre grunnlaget for denne oppgavens datamateriale.

Familiestruktur

I dag finnes det en stor variasjon av ulike familiekonstellasjoner. Barnet kan vokse opp med gift mor og far, samboende mor og far, særboende mor eller far, enslig mor eller far, biologisk forelder med steforelder, ikke biologiske foreldre (adoptert), lesbiske/homofile foreldre, osv. For å gjøre en avgrensing er imidlertid rammene til denne oppgaven begrenset til å gjelde samboende/gifte og enslige/skilte heterofile foreldre.

«Gode skoler – gode for alle?» (Bakken & Danielsen 2011) er en Nova-rapport som forsøker å se nærmere på hvilken rolle skolen spiller for de systematiske prestasjonsforskjellene som finnes i norsk grunnskole mellom elever av ulikt kjønn, klassebakgrunn og minoritetsstatus. Rapporten er en del av en større evaluering av Kunnskapsløftet, som skal avsluttes i 2012. Forfatterne mener at det primært er forhold utenfor skolen som har bidratt til klasseforskjellene i prestasjoner ved norske skoler». Her tenkes det at familiestruktur kan være en viktig faktor for elevens skoleprestasjoner og utdanningslengde. I denne sammenheng vil teorien om «sosial kapital» anses som et relevant konsept, og handler om den betydningen sosiale relasjoner har for individet. Venner besitter verdier, normer og informasjon, og utgjør en ressurs som skal kunne bidra til å realisere mål som en selv, eller nære relasjoner, verdsetter (Coleman 1988, Field 2003, i Lauglo, 2008). Ut i fra sosial-kapital-teorien vil det være grunn til å tro at det finnes en positiv sammenheng mellom skoleprestasjoner og det å vokse opp i den tradisjonelt legitimerede familiestrukturen (av forpliktende foreldre) (Lauglo, 2008). Likevel er det også rimelig å anta at individets «signifikante andre», som kan være nære venner og naboer, vil kunne fungere som en alternativ ressurs til støtte, omsorg og positive opplevelser, som ellers savnes i familien.

For det er mange i dag som opplever fravær av en forelder, og andelen barn som bor med enslige/skilte foreldre har økt raskt de siste årene. I Norge i dag lever omtrent 25 % av alle barn med en forelder, og mens ca 5 % bor med kun far, bodde omtrent 20 % kun med mor ved årsskiftet 2010-2011 («Befolkningsstatistikk», 2011). Året før bodde omtrent 60 % med gifte foreldre, og ca 20% hadde samboerforeldre, mens resten, 25%, bodde med bare den ene av forelderene. («Befolkningsstatistikk», 2010). Nevnes kan det også at mens 80 % av barn i Norge vokser opp med to biologiske foreldre, er prosenten 63 for USA (Popenoe & Whitehead, 2005). Dette er det laveste tallet i den industrialiserte Vesten.

I lys av dette har man i familieforskningen blitt mer opptatt av de eventuelt langvarige konsekvensene av å vokse opp med skilte foreldre. Og studier viser at barn som opplever foreldrenes skilsmisse, har en viss risiko for å utvikle psykososiale plager, eller reduserte skoleprestasjoner (Amato, 2001).

Litteraturen rundt konsekvenser av å oppleve foreldrebrudd er konsentrert rundt skilsmisse, til tross for at samboerbrudd forekommer oftere enn skilsmisser (Lauglo, 2008). I likhet med samboerbrudd er det overraskende lite forskning på det å vokse opp i en enforeldre-husholdning, særlig når vi vet at nesten én av tre fødsler i USA i 1990-årene var av en ugift kvinne (Bumpass & Raley, 1995).

En annen utfordring er at forskningslitteraturen som omhandler barn av ikke-gifte mødre primært er opptatt av barn av ikke-gifte ungdommer, mens skilsmissecforskning vanligvis undersøker barn av eldre foreldre. Siden ungdomsmødre vanligvis er mindre suksessfulle enn eldre mødre, uansett sivilstand, er det veldig vanskelig å skille ut effekten av å vokse opp med en ugift mor fra tenåringsmødre (Amato, 2000).

Tidstrender og normendringer

Perioden etter den andre verdenskrig var kjernefamiliens storhetsperiode. Giftermålhyppigheten var høy, og andelen en-person-husholdninger sank. Fra begynnelsen av 1970-tallet sank så ekteskaphyppigheten, samtidig som at antall skilsmisser økte. Til sammen har dette ført til mer enn en dobling av andelen en-person-husholdninger siden begynnelsen av 1970-tallet («Familien. Singel eller samboer», 2008)).

Skilsmisser forekommer altså relativt ofte i dag. Det har vært en jevn økning i antall skilsmisser de siste tiårene, og vi ser nå stabilisering. Likevel har det vært en dobling av skilsmisser over en 40-års periode («Talet på barn», 2009). Imidlertid er andelen familiebrudd høyere fordi det ikke finnes noen tall på samboerskap som løses opp (Noack, 2005). Men Jon Lauglo (2008) anslår at i det 1999, hvis en slår sammen separasjoner (14000) og oppløsning av samboerskap, var det minst 21 000 barn som opplevde at foreldrene gikk fra hverandre. (Noack 2002, i Lauglo 2008)

Det har lenge vært en sterk kirkelig tradisjon i Norge om å forfekte ekteskapet som den eneste samlivsform hvor det er legitimt at barn fødes. Størksen (2006) hevder at noen historiske forandringer i hvordan familielivet er blitt organisert, helt klart er av det gode. Likevel vil kulturelle forandringer, av slike dimensjoner vi opplever i dag, også kunne ha potensiale til å true individets mentale helse og velvære på forskjellige måter, sier hun. Et eksempel på dette kan være en svekket betydning av «storfamilien», nå som vi med vår kultur har beveget oss fra en kollektivistisk til en mer individualistisk mentalitet. Videre hevder hun at denne forandringen kan føre til en større individuell frihet, men prisen å betale kan være tap av viktig nettverk av sosial støtte (Størksen, 2006).

I tråd med dette oppdaget Ernest Burgess i 1945 (i Cherlin, 2004) at det skjer en forandring i ekteskap, hvor *institusjonelle ekteskap* blir endret til «*venneekteskap*». Den sistnevnte formen for samliv kjennetegnes av kjærlighet, vennskap, respekt og delte verdier. En annen trend ser ut til å forflytte ekteskapet over til et individuelt prosjekt - *det individuelle ekteskapet* – hvor personlig vekst og lykke er essensielt (Cherlin, 2004). Ektefeller blir i disse ekteskapene, eller «forholdene», bare så lenge det ikke går ut over deres personlige mål eller interesser, og så lenge de føler at ”det lønner seg” med tanke på nærhet og kjærlighet (Giddens, 1992 i Cherlin, 2004). På denne måten har tradisjonelle verdier som er lagt ned i den gamle ekteskapelige pakt, og som blant annet inneholder de velkjente ordene “i sykdom og i helse, i gode og onde dager”, mistet mye av sin kraft. Ikke bare er mann og kone villige til å forlate hverandre i vanskelige tider, men det er i dag også indikasjoner om økende ekteskapelige oppløsninger blant par som ser ut til å ha det bra og ha få problemer (Booth & Amato, 2001, i Størksen, 2006).

Av denne grunn blir det ikke i samme grad som før sett på som unormalt at foreldre går fra hverandre. For 100 år siden var samboerskap et ukjent fenomen, og skilsmisse forekom sjeldent. Derfor var det nok mer tabu knyttet til dette. Så det er grunn til å tro at skilsmissebarn og foreldrene vil føle seg mindre stigmatiserte i dag enn før. Likevel vil trolig foreldrebrudd kunne oppfattes som et nederlag, da det for flere kan sees på som et livsprosjekt som ble en fiasko. Følelsen av fiasko har kanskje en sammenheng med at vi i dag lever i en tid og en kultur hvor perfeksjonisme og streben er viktig, og en ønsker å unngå at venner og kjente skal få høre om ens nederlag.

Familiestruktur, karakterer og utdanningslengde

Karakterer og utdanning. Deltakelsen i videregående opplæring og høyere utdanning har holdt seg stabil den siste tiden. Likevel har det skjedd endringer med tanke på befolkningens utdanningsnivå de siste 20-30 årene. Siden 1985 har elever med grunnskoleutdanning som høyeste utdanningsnivå sunket betydelig. I samme periode har andelen unge med kort universitets- og høyskoleutdanning (høyere utdanning til og med fire år) økt med 10 prosentpoeng. Generelt har befolkningens utdanningsnivå økt i hele landet (Moafi & Aamodt, 2009). Ser man Europa under ett, utgjorde kvinner 56 prosent av alle europeere som oppnådde et høyere utdanningsnivå i 2009. (Nordic Statistical Yearbook 2010).

Familiestruktur og karakterer. Lauglo (2008) sin studie viser at foreldrenes høye utdanning har en positiv sammenheng med unges karakterer på skolen. Denne effekten tar likevel ikke bort den effekten som familiestruktur har på karakterer. Man ser nemlig at barn med samboende foreldre har noe bedre skolekarakterer enn barn av enslige foreldre. Dette er i tråd med andre studier (Størksen, Røysamb, Moum, Tambs, 2005; Amato, 2001; Rice & Dolgin, 2005).

Rice & Dolgin (2005) forklarer den negative effekten av skilsmisse på karakterer med at denne hendelsen virker inn på den unge og forsinker kognitiv utvikling og kognitiv funksjon, som igjen hemmer utvikling av moralsk dømmekraft. I en annen studie (Featherstone, Cundick, & Jensen, 1992), med 530 elever, kom det frem at ungdommer fra intakte hjem hadde færre ”forsent-komminger” og fravær, enn ungdom fra andre familiesammensetninger. Disse elevene hadde også høyere gjennomsnittskarakterer, og vurderte sin egen lærers væremåte som mer positiv enn ungdom fra andre familiesammensetninger.

I Lauglo (2008) sin studie finner han også noe som tidligere er lite studert, nemlig at de unges skoleprestasjoner er noe svakere hos barn når foreldrene er samboere, enn når de er gift med hverandre. Noe lavere karakterer finner vi hos barn i en-foreldre-husholdninger. Han sier videre at om stefar eller stemor inngår i den unges oppvekstfamilie, gir ikke dette noen ytterligere utslag i gjennomsnittskarakter sammenlignet med ungdom som har oppvekst med enslige/særboende foreldre (Lauglo 2008).

Det er dog noen risikofaktorer rundt det å oppleve foreldrebrudd. I denne sammenheng er det viktig å også påpeke at mange ungdommer forblir upåvirket av bruddet, hva angår det skoleprestasjonsmessige. Og McCombs & Forhand (1989, i Rice & Dolgin, 2005) fant at det finnes noen beskyttende faktorer som virker i barnas favør. For de fant at blant ungdom med skilte foreldre, hadde de med høyere karaktersnitt foreldre som var mindre deprimerte, høyere utdanning, mindre kontakt med sine ex-menn, samt mindre intens konflikt med sine tenåringer.

Familiestruktur og utdanningslengde. Vi har sett at det å vokse opp med en forelder kan predikere lavere karakterer. Videre ser det altså ut til å finnes en sammenheng mellom karakterer på grunnskolen og videre utdanning. Likevel kommer det ikke eksplisitt fram gjennom familjestudier at familiestruktur eller skilsmisse har en effekt på utdanningslengde. Men Zill, Morrison & Coiro (1993) sier at en historie som innebærer konflikter og brudd kan påvirke unges passasje inn i voksenlivet ved å skape forvirring med hensyn til lojalitet og verdier eller motivere ungdom til å mislykkes. Videre sier de at en slik trøblete historie kan ha

negativ innvirkning på områder som angår skole og utdanning, da fremtidsambisjoner kan bli svekket. Zill, Morrison & Coiro (1993) sier videre at ungdom kan handle slik som en måte for å ta igjen for det foreldrene har forsømt ved at de skilte lag. Imidlertid sier de at dette vil avhenge av forskjellige faktorer som bl.a. kjønn, alder og den enkeltes opplevelse av bruddet. Rosenthal og Hansen (1980) fant også at enkelte ambisjoner kunne påvirkes gjennom et foreldrebrudd. De viste gjennom sin sammenligningsstudie av 559 ungdommer i 7-9 klasse at barn fra hjem med en forelder ikke bare hadde de laveste karakterene, men også de laveste yrkes-ambisjonene.

Relasjonen mellom karakterer og utdanningslengde. Ut i fra nevnte funn er det grunn til å anta at høyere karakter henger sammen med lengre utdanning. Likevel er litteraturen begrenset på dette området. L. J. Kirkebøen i SSB sier ”Ettersom det ikke er spesielt lenge vi har hatt karakterdata, og det tar lang tid før studenter (eventuelt) fullfører høyere utdanning, er det vel først omtrent *nå* det er mulig å si noe særlig om dette” (personlig kommunikasjon, 2. desember, 2011). Hovdhaugen og Aamodt (2005) sier at det ventes at jo høyere karakterer studenten har fra videregående skole, jo mindre vil risikoen for frafall i utdanningen være tilfelle. Moafi og Aamodt (2009) sier at langt flere elever med gode karakterer fra grunnskolen velger allmennfaglige studieretninger, noe som også predikerer videre utdanning. I tillegg vet vi at det er en klar sammenheng mellom oppnådd realfagskompetanse på videregående skole, og i hvilken grad elevene søker høyere realfagsutdanning (Hægeland, Kirkebøen, Skogstrøm, 2007). Dette indikerer en sammenheng mellom skoleprestasjoner og utdanningslengde. I 2003 var det 7 av 10 elever som startet i videregående opplæring, som hadde fullført kompetanse 5 år seinere. Blant de som hadde foreldre med høyere utdanning, var andelen omtrent 9 av 10, der jenter utgjorde en noe større andel (Moafi & Aamodt, 2009).

Foreldrenes sosioøkonomiske status og ungdoms skoleprestasjoner

En sentral faktor i forhold til skoleprestasjoner er foreldrenes sosioøkonomiske status (SØS) som også kan ha sammenheng med familiestruktur. Foreldrenes SØS sees indirekte i sammenheng med barnas skoleprestasjoner gjennom foreldrenes forventning og atferd (Davis-Kean, 2005). En ser også at elever som har foreldre med høyere utdanning i større grad velger allmennfaglig studieretning selv, det vil si ”studieforberedende” fag. Trolig har foreldrenes utdanning en indirekte påvirkningskraft på den unges skolegang ved å tilrettelegge for utdanningsambisjoner, interesser og prestasjoner for ungdommen (Markussen, Frøseth,

Lødding, & Sandberg, 2008). I denne sammenheng vet vi at enslige mødre har noe lavere SØS enn gifte mødre (Franz, Lensche & Schmitz, 2003), og at av barn som bor med en forelder, er det langt vanligere å bo mest med mor enn med far («Befolkningsstatistikk», 2011)

Hva forårsaker sammenhengen mellom familiestruktur og skoleprestasjonsforskjeller?

Vi har altså sett en sammenheng mellom oppvekst med en forelder og ungdoms svakere skoleprestasjoner. Videre kan en spørre seg hva som forårsaker denne sammenhengen. Kan det være noen mellomliggende variabler som medierer denne effekten? I det følgende skal vi se på noen eksternaliserende og internaliserende faktorer, samt foreldrenes overvåkning, som eventuelt kan mediere effekten mellom familiestruktur og karakterer og utdanningslengde. Vi vil nå undersøke depresjon, atferdsproblemer, alkohol/narkotika og foreldrenes overvåkning, og se hvorvidt disse variablene kan forstås som mellomliggende variabler. Men først vil vi ta for oss skilsmisse og stressperspektivet.

Stressperspektivet - skilsmisse

Dette perspektivet handler om de potensielle stressorene en ungdom kan oppleve i tilknytning til et foreldrebrudd. Når ekteskap oppløses, settes barn og ungdom i en sårbar situasjon. Barn har ofte ingen innflytelse på denne avgjørelsen, og situasjonen de plutselig befinner seg i er kanskje preget av sorg og avmakt. En slik hendelse har potensialet til å trigge internaliserende og eksternaliserende problemer (Breivik, 2008). Breivik sier at problemene som kan oppstå gjerne er påvirket av individuelle forskjeller. Videre hevder han at i følge «stressperspektivet» er det ikke en spesifikk stressor, men derimot en oppsamling av alle stressede erfaringer knyttet til skilsmisseprosessen, eller satt i gang av den, som leder til en økt risiko for tilpasningsproblemer blant skilsmissebarn (Amato, 1993 i Breivik, 2008). Potensielle stressorer, som å føle seg forlatt av den ene forelderen, bytte bosted, steforeldres inntreden i familien, flere familie-overganger/forandringer, foreldrekonflikt, tap av inntekt og fattigdom kan være belastende for ungdom. Likevel er det flere barn som klarer seg bra selv etter å ha opplevd foreldrebrudd (Kelly, 2000). Også barn fra kjernefamilier kan utvikle problemer som følge av et høyt konfliktnivå, så det at foreldrene er samboere eller gift er naturligvis ingen garanti for godt familieklima (Kelly, 2000).

Alder og risiko. Hvor vidt det eksisterer en sårbarhetsperiode hvor risikoen for å utvikle psykiske eller atferdsmessige problemer som følge av et foreldrebrudd, er vanskelig å si. Wallerstein (2011) sier at det avhenger av familiesituasjonen. Er det høyt konfliktnivå og vold i familien, vil det vil det være fordelaktig med en snarlig avslutning av samlivet. Før har vi vært inne på at omstendigheter rundt brudd i dag vanligvis er relativt udramatisk. Wallerstein (2011) sier at det da vil være fordelaktig å vente med å gå fra hverandre til barna begynner på skolen og ser ut til å tilpasse seg ok. Før denne fasen er barn nemlig ekstra sårbare for negative opplevelser. Videre sier hun at tidlig ungdomsalder er den andre mest kritiske fasen for brudd. Dette fordi at det nettopp er i denne fasen av livet hvor tenåringer utvikler seg raskt og trenger en sterk familie til å veilede og beskytte dem.

Internaliserende problemer

Depresjon. I det følgende kommer vi til å beskrive depresjon, forekomst og i sammenheng med familiestruktur og skolerresultater. I spørreskjemaet som ligger til grunn for studien hører angst sammen med depresjonsvariabelen. Imidlertid vil jeg ikke beskrive angst nærmere grunnet ønske om å gjøre en avgrensning, men også for at den utgjør en forholdsvis liten del av variabelen.

Depressive symptomer i ungdomstiden kan komme til uttrykk på ulike måter for gutter og jenter (Clarke-Stewart & Brentano, 2006 i Breivik, 2008). Og det ser ut til at det er et voksende skille i hvordan påkjenninger gjennom livet kommer til uttrykk gjennom gutter og jenter (Wichstrøm, 1999 i Størksen, 2006). En forklaring til dette skillet er at jenter faktisk *opplever flere* risikofaktorer enn det gutter gjør. Disse belastende faktorene handler blant annet om press om kropp og utseende, men også fysisk og seksuell misbruk. Unge jenter blir også mer *biologisk disponert* for depresjon under ungdomstiden. De utviser lavere nivå av positiv tenkning, høyere nivå av problemorientering, et større behov for anerkjennelse og suksess, og mer selvsentrerte negative tanker. Det ser ut til at disse faktorene delvis medierer kjønnsforskjeller i depressive symptomer (Calvete Cardenoso, 2005, i Størksen, 2006). Den hyppigere forekomsten av depresjon blant kvinner enn menn har en sammenheng med en høyere risiko for det første utbruddet, sier Kessler (2003, i Størksen, 2006) og kan ikke forklares av høyere motstandsdyktighet eller høyere forekomst av tilbakefall, sier han.

Forskning fra Sverige viser at depresjon i løpet av tenårene ikke er uvanlig. Nygaard (i Vinsrygg, 2011) sier at det i Sverige ventes at nesten hvert tiende barn mellom 9 og 11 år er deprimeret, og det er ingen grunn til å anta at norske barn er mindre utsatt. Hun sier videre at

depresjon er uvanlig blant småbarn, forekommer oftere i skolealderen, for deretter å øke kraftig i puberteten (Vinsrygg, 2003).

Om vi ser på forekomsten av depresjon i USA, ser vi at 8 prosent av unge tenåringer i 2007 hadde en alvorlig depressiv episode (“America’s Children: Key National Indicators of Well-Being”, 2011).

Familiestruktur og depresjon. En trend som går mot en økning av skilsmisser, kan sette barna i en sårbar situasjon. Selv om mange kan si seg enige i dette, har alvorlighetsgraden av skilsmisse for barn vært gjenstand for debatt gjennom mange år (Amato, 2003). Noen hevder at problemene barna har kan ha oppstått allerede i årene før skilsmissen. En mener gjerne da at årsaken til nedstemthet og depresjon likeså godt kan komme av mor og fars konfliktfylte forhold (Kelly, 2000). Det er ikke nødvendigvis bare skilsmissen som sådan som kan utløse nedstemthet og depresjon, samlivet mellom mor og far kan være preget av konflikter og aggresjon. Senere vil vi beskrive hvordan fiendtlig holdning mellom mor og far kan påvirke barn til å ”ta etter” og stå i fare for selv å utvikle problematferd.

Funn viser at foreldrenes skilsmisse er knyttet til depresjon blant ungdom på to måter: (1) det er en kilde til mange sekundære problemer og stressorer som har en årsakssammenheng med depresjon, og (2) det endrer ungdommers reaksjon til disse påkjenningene, i noen tilfeller forsterkende, men i andre tilfeller mildner, den depressive effekten (Aseltine, 1996). Analyser viste også at økonomisk motgang knytter familiens status med depresjon, da ungdom fra en-foreldre-hjem er i en mer sårbar situasjon økonomisk sett (Aseltine, 1996). Det kan nevnes at studiet det refereres til er Amerikansk, hvor støtte- og velferdsordningene er mye mer begrenset enn i Norden.

For å undersøke hvorvidt skilsmisse har en effekt på ungdom, ble det gjort en longitudinell studie (Størksen, Røysamb, Moum & Tambs, 2005) av 2000 ungdommer med en gjennomsnittsalder på 14 og 18 år. Studien viste at ungdom med skilte foreldre gikk gjennom en mer negativ utvikling gjennom en fire-års periode av ungdomstida. Foreldrebrudd ble sett i sammenheng med en relativ forandring i angst og depresjon, velvære, selvbilde og skoleproblemer (Størksen, Røysamb, Moum & Tambs, 2005). Av studien kommer det frem at opplevelsen av foreldrenes separasjon eller skilsmisse, med dens ettervirkninger, kan fortsette å prege barnet negativt, selv i flere år etter det faktiske bruddet. Dette er i tråd med resultater fra andre studier - som viser den stadig større forskjellen mellom barn av skilte og andre gjennom livsløpet (Chase-Lansdale, Cherlin, & Kiernan, 1995; Cherlin, Chase-Lansdale, & McRae, 1998; Størksen, Røysamb, Moum & Tambs, 2005 i Størksen, 2006).

Et unntak finner vi i en studie av Kyrre Breivik hvor det ikke ble funnet noe større sannsynlighet for å utvikle internaliserende problemer (depresjon/negativt selvbilde) for ungdommer som vokser opp med kun far sammenlignet med barn fra en ikke-skilsmisse-familie (Breivik, 2008). I en annen studie derimot (Kalter, 1977), hvor man går igjennom registreringer av rundt 400 barn som ble henvist til poliklinisk psykiatrisk evaluering, dukket barn av skilsmisse opp på nesten det dobbelte av frekvensen av forekomst i den generelle befolkningen (1977).

Når det gjelder mulige mekanismer er kanskje den økte risikoen for å utvikle depresjon hos skilsmissebarn forbundet med manglende tilsyn/overvåkning fra foreldrene. En annen mulig mekanisme kan handle om at foreldre-barn-relasjonen blant enslige kan virke noe mer stressende og preget av mer uro enn hva vi vil finne hos barn fra kjernefamilien. Det kan tyde på at depresjon og nedstemthet som følge av stresset foreldrebrudd skaper, kan være en av faktorene som fører til en redusert skoleinnsats. En deprimert person vil kunne oppleve at skolearbeid vil være overveldende - en har mer enn nok med seg selv.

Depresjon og skoleprestasjoner. Fröjda (et al., 2008) bemerker en sammenheng mellom karakterer og graden av depresjon, ved at jo lavere selvrapportert karaktergjennomsnitt eller jo mer karakteren hadde falt fra forrige periode/semester, desto vanligere var det at eleven var deprimert. Berger (2011) sier at ett symptom funnet blant deprimerte i tenårene er sviktende karakterer i skolen, som er knyttet til dårlig konsentrasjon, episoder av hukommelsestap og for noen en følelse av verdiløshet. Personen kan finne det vanskelig å håndtere sitt skolearbeid, ha problemer med å huske ny informasjon, eller kanskje ikke bry seg om skolen lenger. Det ble konkludert at som alvorlighetsgraden av depresjon øker, minsker pasientens prestasjoner i skolen (Berger, 2011).

Ungdom med internaliserende problemer vil trolig også sjeldnere oppnå høyere utdanning. McLeod og Kaiser (2004) fant at både internaliserende og eksternaliserende problemer i en alder av 6- 8 år vil i betydelig grad minke sannsynligheten av å motta et videregående skole-vitnemål.

Eksternaliserende problemer

Atferdsproblemer

Atferdsproblemer er definert som repeterende og vedvarende mønster av atferd som krenker andres rettigheter (for eksempel aggresjon, hærverk, tyveri) eller som bryter viktige samfunnsmessige normer og regler (f.eks skulking, bedrag, osv.) (APA, 2000).

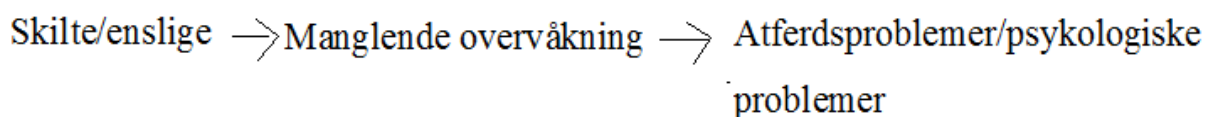
Atferdsproblemer er i stor grad relatert til ungdomstiden. Slik atferd forekommer hyppigere i tenårene enn noen andre aldersgrupper (Storvoll, Wichstrøm, Kolstad og Pape, 2002), og gutter har en høyere risiko for å utvikle atferdsproblemer enn jenter (Kruttschnitt, 1994, i Dodge & Pettit, 2003).

Atferdsproblemer som kommer til uttrykk gjennom voldelige handlinger har en topp på 16- 17 år. I denne aldersgruppen rapporterer 25% av alle gutter minst én alvorlig voldelig forbrytelse (Elliott, 1994 i Dodge & Pettit, 2003). Vi vet også at majoriteten av voldelige handlinger er begått av et lite mindretall av personer. Det viser seg at 50% av all voldelig atferd er begått av kun 6% av befolkningen (Elliott, 1994 i Dodge & Pettit, 2003). Når man tar hyppig forekomst, personlig og sosiale vansker, og dens motstandsdyktighet til de fleste intervensjonsstrategier i betraktning, anses atferdsproblematikk og faglig underprestering å utgjøre et omfattende problem i barndommen (Hinshaw, 1992).

Barn som har atferdsvansker har heller ikke de mest lovende framtidsutsiktene. Olweus (1979) fant nemlig ut at aggresjonsskalaen var et pålitelig mål på intelligens over en 10-års periode. Under beskrivelsen av depresjon så vi at tidlig forekomst av problemet var en indikator på økt risiko. I forhold til atferdsproblemer er også den sikreste prediktoren på vedvarende problematferd tidlig forekomst. Det er antatt at etter en alder på 8 år skal antisosial atferd sees på som en kronisk tilstand som kan kontrolleres men ikke helbredes (Gresham, MacMillan, Bocian, Ward, og Forness, 1998).

Familiestruktur og atferdsproblemer. Det ser ut til at foreldrebrudd har en viss forklaringseffekt på barns psykologiske og atferdsmessige problemer, da nedgang i både sosial støtte og kontroll, kan relateres til mors eller fars fravær. Dette kan kanskje i størst grad skape kortsiktige problemer, da foreldre trenger tid til å omstille seg til en ny livssituasjon etter skilsmissen. Barn kan også oppleve at foreldrene får permanente problemer med å utfylle foreldrerollen, og manglende overvåkning vil da være et viktig aspekt for å forstå barnas mer langsiktige psykologiske og atferdsmessige problemer (Aspenes, 2007), se Fig. 1. Dette aspektet vil vi komme tilbake til senere i oppgaven.

Fig. 1

Hypoteser har vist at gutter og jenter er like mye påvirket av skilsmisse, men at dette kommer til uttrykk gjennom kjønns spesifikke måter. Denne sorgen vil i gutter ofte komme til uttrykk gjennom eksternaliserende problem-atferd, mens det for jenter i stor grad kan handle

om internaliserende problemer som følge av samme hendelse (cf. Clarke-Stewart & Brentano, 2006 i Breivik, 2008). I tillegg viser det seg at yngre barn som opplever foreldrenes skilsmisse har en høyere risiko for utvikling av atferdsproblemer enn eldre barn når skilsmisse inntreffer (Lansford, 2009). Amato (2003 i Aspens, 2007) fant gjennom sitt longitudinelle intervju-studie at hvis foreldrene utviste et lavt konfliktnivå og skilte seg, betydde dette redusert velvære blant barna. Derimot kom de frem at høyt konfliktnivå mellom foreldrene, gav økt velvære blant barna, hvis foreldrene skilt seg.

Tyder dette på at barn vil få en økning i enhver velværefaktor hvis foreldre med store og tydelige konflikter skiller seg? I så fall ville en kanskje forvente at atferdsproblemer avtar etter en skilsmisse mellom foreldre med høyt konfliktnivå. I følge Morrison og Coiro (1999 i Aspens, 2007) er ikke dette sikkert. De undersøkte sammenhengen mellom konfliktnivå, ekteskapsstatus og graden av atferdsproblemer. De fant en like stor risiko for økning i atferdsproblemer etter skilsmisse, uavhengig av graden av konfliktnivå mellom foreldrene mens de var gift. Vi vet også at mange forhold som er preget av høyt konfliktnivå i flere år før en skilsmisse, opplever at dette vedvarer også etter skilsmissen (Amato, Loomis og Booth 1995), men det er grunn til å tro at barn vil registrere mindre av dette når mor og far ikke bor sammen lenger, da de ikke lenger befinner seg i samme husholdning.

Bandura (1978) hevder at individer lærer atferd gjennom å imitere eller modellere andres atferd. Så hvis foreldrenes relasjon preges av fiendtlig og aggressiv atferd, vil etter hvert også barna ta etter denne atferden, sier han. Dette perspektivet har sitt utspring i *Sosial læringsteori*. Denne teorien hevder at slik atferd kan generalisere seg til flere arenaer enn i hjemmet, deriblant på skole og blant venner. Foreldrenes atferd kan derfor indirekte føre til at barna mer eller mindre bevisst anvender denne aggressive væremåten i møte med utfordringer og konflikter i sitt miljø. Eksempelvis kan foreldrene få melding fra skolen om barnets mangel på disiplin, uten å vite at de selv er et viktig bidrag til denne problematferden. Det viser seg at barn og unge som utviser mangel på disiplin, ofte også presterer svakere på skolen og i tillegg har større utfordringer med å holde på venner. Dette kan igjen gi dårlig selvfølelse og i verste fall føre til depresjoner, angst og mer atferdsproblemer (Cummings, Iannotti og Zahn-Waxler, 1985).

For å forstå hvordan disse konfliktene kan påvirke barna, foreslo Emery (1982, som referert i Jekielek, 1998) 4 hovedpunkter som bidrar til problemer hos barn som opplever ekteskapelige konflikter.

1. *Imitering av foreldres atferd*, det vil si at barn tar etter foreldrenes lite fruktbare måter å løse uenigheter på, ved å modellere aggresjon eller

tilbaketrekning i kommunikasjon med andre.

2. Når foreldre er i en konflikt vil det øke sjansen for at *foreldrene praktiserer inkonsistent og hard disiplin* som igjen fører til atferdsproblemer hos barn.

3. Ved at foreldrene opprettholder konflikten i familien, fører dette til *dårligere relasjoner* mellom foreldre og barn.

4. Foreldrenes konflikt kan skape utrygghet hos barnet fordi strid mellom mor og far oppleves som en *generell trussel/stressor* i barnets miljø.

Atferdsproblemer og skoleprestasjoner. Det har lenge vært kjent at atferdsproblemer ofte har en negativ effekt på skoleprestasjoner. Atferdsvanskers påvirkning på skoleresultater har vist seg gjeldende blant barn, men er sterkest blant ungdom (gutter), og det ser ut til at oppmerksomhetsproblemer blant barn og måten lærerne underviser på medierer denne sammenhengen (Harvey, 1997). Og blant barn i spesialklasser er det atferdsproblemer som er det vanligste diagnosen. (Knitzer, Steinberg, og Fleisch, 1990 i Dodge & Pettit, 2003). En studie viser også et motsatt årsaksforhold, at dårlige skoleprestasjoner i seg selv kan være en risikofaktor for utvikling av atferdsproblemer (Dryfoos, 1990).

Det er to hovedtyper atferder som utgjør den vanligste grunnen for henvisning til psykologiske helsetjenester. Disse atferdene er preget av trass- og antisosial atferd, impulsivitet og overaktivitet, og er ofte sett i sammenheng med akademisk underprestering – spesielt i lesing (Hinshaw, 1992a, i Gresham, MacMillan, Bocian, Ward, og Forness, 1998). Imidlertid kommer atferdsproblemer til uttrykk ulikt i forskjellige faser av livet. I barndommen ser vi at uoppmerksomhet og hyperaktivitet korrelerer sterkere med akademisk underprestering enn det aggresjon gjør. I ungdomstiden derimot er antisosial atferd og kriminalitet tydelig assosiert med faglig underprestering (Hinshaw, 1992).

Vi ser også at effekten av atferdsproblemer i ungdomstiden har en effekt på total utdanningslengde. McLeod og Kaiser (2004) sier at eksternaliserende problemer som atferdsproblemer i en alder av 6- 8 år i stor grad vil minske sannsynligheten av å motta et videregående skole-vitnemål. Videre sier de at blant ungdommer med atferdsproblemer som faktisk mottar et slikt vitnemål, vil ha en redusert sannsynligheten for å studere videre, sammenlignet med andre (McLeod og Kaiser, 2004).

Alkohol/narkotika

SIRUS-rapporten "Ungdom og rusmidler," fra 2009, viste en klar økning i alkoholforbruket blant ungdom fra midten av 90-tallet til årtusenskiftet, mens det i de senere år har gått noe tilbake. Jenter drikker klart mindre enn gutter. Den gjennomsnittlige debutalderen for de ulike

drikkesortene har gått noe opp i de senere år, og ligger omtrent på 15 år (Vedøy & Skretting, 2009). For perioden 2006 - 2007 oppgav ca. 10 prosent at de har vært beruset mer enn 25 ganger det siste halvåret. Andelen ungdom som ruser seg og opplever negative konsekvenser av rusbruk er lavere nå enn på slutten av 1990-tallet. Likevel er Norge kjent for en drikkekultur som innebærer et høyt alkoholkonsum i form av «fyll» (Vedøy & Skretting, 2009).

I forhold til narkotiske stoffer har det etter årtusenskiftet vært en nedgang i andel tenåringer som oppgir at de har brukt hasj, marihuana, amfetamin eller ecstasy noen gang. Andelen er i overkant av 10 prosent på landsbasis og i underkant av 20 prosent i Oslo. Det er liten forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder bruk av cannabis. Kokain skiller seg ut fra alle de andre stoffene, ved at det er stabilt i overkant av to prosent som har brukt det noen gang (Vedøy & Skretting, 2009).

I USA finner man at ungdom som ruser seg stadig blir yngre. En trend i økende bruk av rusmidler blant yngre tenåringer, viser seg. Narkotiske midler og alkohol er utbredt og vanskelig å kontrollere. Amerikanske funn viser at barn på åttende trinn og oppover har økt sitt bruk av illegale rusmidler fra 8% i 2009 til 10% i 2010. (America's Children: Key National Indicators of Well-Being 2011).

Familiestruktur og rusbruk. Forskning på relasjonen mellom familiestruktur og ungdommers rusbruk er ikke entydig, og avhenger av hvordan begrepene blir operasjonalisert. Likevel forventes det at ungdom som vokser opp med enslige foreldre eller skilte foreldre er mer disponert til rusbruk enn ungdom fra kjernefamilier (Miller, 1997, i Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002). Da en del hjem er preget av konflikt i forkant og i etterkant av en skilsmisse, vil det være grunn til å anta at slike påkjenninger vil kunne føre til økt bruk av rusmidler for en periode.

En annen studie (Miller, 1997, i Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002) viser at ungdom fra enslige familier var mer disponert for å røyke, og/eller å konsumere alkohol. Samme studie viser også at denne gruppen har lavere psykisk velvære. Den høye forekomsten av ungdoms rusbruk blir forklart med nettopp fraværet av en forelder ved at de opplever mindre sosial støtte og tilsyn fra foreldrene (Choen og Rice, 1997, i Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002). Imidlertid vil en nær og positiv relasjon med sine foreldre redusere risikoen for rusmiddelbruk (Kandel et al., 1978, i Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002). Det er flere som har pekt på den meget viktige foreldre-barn-relasjonen og graden av foreldrenes kontroll som kan virke som en beskyttende faktor mot rusmiddelbruk (Both Hoffman, 1995, i Ledoux, Miller, Choquet & Plant, 2002).

Ikke bare barn og unge, men også voksne med skilte foreldre synes å ha et høyere rusbruk enn andre. Amato og Keith (1991b, i Aspenes, 2007) sin metaanalyse viste at voksne med skilte foreldre var mer disponert for å utvikle atferdsproblemer, som blant annet ble operasjonalisert gjennom begrepene «stoffavhengighet» og «alkoholmisbruk», enn voksne med foreldre som fortsatt var gift. Metaanalysen ga forholdsvis liten effektstørrelse. Likevel må funnene tas på alvor, mener forskerne, da det er et stort antall individer dette gjelder (Amato og Keith, 1991b, i Aspenes, 2007).

Mor og fars samhold med hverandre og med deres barn kan se ut til å være fordelaktig på flere måter enn nevnt. Det kan se ut som om familiens samhold kan ha en effekt på foreldrenes drikkeatferd også. Umberson og Williams (1993, i Aspenes, 2007) fant at fedre som ikke bodde sammen med sine barn hadde mer helsefarlig atferd, deriblant stort alkoholbruk enn andre fedre. Videre kom det frem at foreldrenes rusbruk alene utgjør en risiko eller en indikator på ungdoms tidlige og mer hyppige bruk av rusmidler, sammenlignet med barn fra intakte hjem (se sammendrag, Denton and Kempfe, 1994).

Rusbruk og skoleprestasjoner. Flere teorier som tar for seg rusmiddelbruk i ungdomstiden, deriblant *familieinteraksjonsteorien* (Brook, Whiteman, & Gordon, 1983), *sosial utviklingsmodell* (Hawkins & Weis, 1985), og *problematferdsteorien* (Jessor & Jessor, 1977), har registrert en sammenheng mellom rusmiddelbruk og dårligere skoleprestasjoner (Petraitis et al., 1995). En studie viser at ungdom som reduserte sitt store rusbruk gjennom et terapi-program, ble mer aktiv og presterte bedre på skolen (Engberg og Morral, 2006). Nevnte funn kan indikere at også stort rusbruk kan være en utløsende faktor, og kan føre til dårligere skoleprestasjoner. Dette kan forklares gjennom at høyt rusmiddelbruk i seg selv kan svekke kognitiv utvikling som videre kan reduserer akademiske prestasjoner og forstyrre faglig progresjon (Engberg og Morral, 2006). Det ser også ut til at tung rusmiddelbruk blant ungdom kan føre til problemer vedrørende hukommelse og oppmerksomhet som skyldes endringer i den unges hjerneaktivitet (Monti et al., 2005). Videre kan problemer med hukommelse og oppmerksomhet føre til nedgang i faglige prestasjoner og skole-engasjement, og dermed øke risikoen for frafall. Imidlertid er det viktig å påpeke at disse funnene er rapportert av ungdom som bruker relativt mye alkohol og narkotika, og det konkluderes med at det er uklart om slike effekter ville kunne forekomme ved mindre bruk (Monti et al., 2005).

Imidlertid er det gjort mer forskning på svake skoleprestasjoners effekt på rusbruk. Her er det dokumentert at dårlige skoleprestasjoner skal anses som en risikofaktor for problematferd generelt (Dryfoos, 1990) og for rusmiddelbruk spesielt (Schulenberg, Bachman, Malley & Johnston, 1994). I tillegg er elever med dårlig erfaring fra klasserommet,

deriblant dårlig motivasjon, dårlige karakterer, skulking og utagering i timen, mer disponert til å bruke rusmidler enn de som har positiv erfaring fra samme miljø (Bachman, Johnston, & O'Malley, 1981, i Bryant, Schulenberg, O'Malley, Bachman, Johnston, 2003).

Noen studier gir signaler om en sammenheng mellom skoleprestasjoner og forandring i rusmiddelbruk over tid (f.eks. Bryant, Schulenberg, Bachman, O'Malley, P. M., Johnston, 2000; Luthar & Cushing, 1997), mens andre studier ikke viser en slik sammenheng (f.eks. Bryant & Zimmerman, 2002).

Vi ser også at utdanningslengde påvirkes av rusbruk. Chatterjia (2006) har studert bruken av marihuana og utdanningslengde. Dette stoffet inngår som ledd i spørreundersøkelsen som ligger til grunn for denne studien, så dette er aktuelt. Hun fant at bruk av marihuana i 10-klasse hadde en tilsvarende innvirkning på utdanningslengde som å leve i et enslig foreldre-hjem, og ble ansett som en risikofaktor for kortere utdanningslengde.

Yamada et al. & Bray et al. (i Chatterjia, 2006) fant at ungdommer som bruker marihuana er mer tilbøyelig til å hoppe av videregående skole enn ikke-brukere. Funnene er i tråd med en studie av Pacula et al. (i Chatterjia, 2006) som viser at bruk av marihuana gav en signifikant reduksjon i mattekarakterer med 15 %. Men bruk av rusmidler i videregående skole vil ikke nødvendigvis påvirke ungdoms skoleprestasjoner på kort sikt (Chatterjia, 2006). Derfor vil ikke forebyggingstiltak siste året på videregående skole nødvendigvis påvirke prestasjonen på avsluttende eksamen, men det er funnet at stoffer som marihuana og kokain kan ha en effekt på studentens langsiktige utdanningsmønster (Chatterjia, 2006).

Overvåkning

I tillegg til å innføre regler og straff, regulerer foreldre barns atferd ved å overvåke dem. Begrepet overvåkning, slik det blir operasjonalisert i "Ung i Norge", handler om foreldrenes kontroll og oversikt over ungdommene sine og deres fritid, samt hvem de omgås til enhver tid. Som nevnt under «Atferdsproblemer» så kan manglende overvåkning virke som en risikofaktor for utvikling av ulike eksternaliserende problemer. Begrepene overvåkning og tilsyn har mye til felles, selv om tilsyn har en noe bredere betydning enn overvåkning. Dishion & McMahon (1998) påpeker likevel at disse begrepene brukes litt om hverandre av forskere, hvor tilsyn gjerne anvendes i stedet for overvåking.

I løpet av de siste 20 årene har forskning på barns utvikling stadig mer rettet fokus mot å identifisere områder som har med relasjonen mellom foreldre og barn, da det er velkjent at dette området i flere sammenhenger kan være knyttet til ungdoms problem-atferd, samt relasjonelle og psykiske problemer (Crouter, MacDermid, McHale, Perry-Jenkins, 1990).

Familieforskningen har blant annet dreid seg om oppdragelse, disiplin, kommunikasjon og overvåkning. Foreldrenes overvåking har blitt definert som “a set of correlated parenting behaviors involving attention to and tracking of the child's whereabouts, activities, and adaptations.” (s. 61, Dishion & McMahon, 1998).

Suksessfulle foreldre vet hva barna sine gjør, hvor de skal, og med hvem de tilbringer tid med (Jacobson & Crockett, 2000, i Rice & Dolgin, 2005). Videre er ungdom mindre utsatt for å havne i trøbbel hvis de tror at deres foreldre vil finne ut om det. Ungdom som blir overvåket vil mindre sannsynlig delta i ulike risiko-aktiviteter enn de som ikke blir overvåket (Rice & Dolgin, 2005).

I sammenheng med overvåkning er det ofte to andre aspekter som diskuteres: overbeskyttelse og autonomi. Overvåkning innebærer enhver handling som letter foreldrenes samvittighet om barns aktiviteter, noe som kan kommuniserer til tenåringen at foreldrene er bekymret for og oppmerksom på hva de gjør og hvor de er. Begrepet impliserer et ønske om en viss kontroll på ungdommen, som kan handle om restriksjoner rundt den unges miljø, derav leggetid, portforbud, regler mot noen venner, osv. Trolig vil en slik kontroll kunne oppleves som påtrengende eller over-kontrollerende, spesielt for eldre ungdom, noe som også kan virke negativt på ungdommens autonomi. Mangel på overvåkning derimot vil kunne predikere ulike problemer, som vi vil komme tilbake til senere.

Familiestruktur og overvåkning. Det er grunn til å tro at overbeskyttelse av barn skjer sjeldnere blant skilte og enslige foreldre, da ungdom som bor med en forelder er mindre overvåket av deres foreldre enn ungdom fra intakte hjem (Simons & Johnson, 1996, i Breivik 2008). Det betyr at enslige foreldre har mindre oversikt over hva tenåringene holder på med. Videre har trolig ungdom flest venner hvor han/hun har bodd lengst, og et litt mer perifert miljø hos den andre forelder, vanligvis far. Skilte foreldre har gjerne begrenset kontakt, og oppdateringer på barnets interesser, skolearbeid, omgangskrets osv. forekommer sjeldnere enn før. Kelly og Emery (2003) rapporterer at borteboende fedre ser barna sine kun hver 4 måned etter en skilsmisse og ca 20% av barna har ingen kontakt med sine fedre 2-3 år etter skilsmissen. Ikke-hjemmeboende mødre besøker sine barn oftere og er mindre tilbøyelig til å avslutte kontakten med dem.

Mangel på overvåkning er generelt ansett som en sterk prediktor på både antisosial atferd og rusmiddelbruk (Dishion & McMahon, 1998 i Breivik, 2008). Det er forventet at mangel på foreldrenes overvåkning vil bli en spesielt sterk mediator for problematferd blant ungdom som lever med en enslig far. Dette til tross for at enslige fedre ser ut til å være mer involvert i barnas liv enn fedre fra intakte hjem (Hawkins et al., 2006 i Breivik, 2008). I

forhold til enslige foreldre imellom er det enslige mødre som overvåker sine barn mest (Lippman, 2004, i Breivik, 2008). Når fedre som ikke har omsorgsrett hjelper til med lekser og å sette passende grenser og forventninger, samt demonstrer varme, har dette en positiv effekt og virker som en beskyttende faktor mot utvikling av internaliserende og eksternaliserende problemer, men vil også fungere som en buffer mot dårlige skoleprestasjoner (Amato og Gilbreth, 1999).

Overvåkning og skoleprestasjoner. Familieforskningen har viet mye oppmerksomhet til ulike oppdragelsesstiler, disiplin, kommunikasjon, mm. Disse områdene er også studert i tilknytning til internaliserende og eksternaliserende problemer, men også skoleprestasjoner. Derimot er foreldrenes overvåkning og tilsyn et betydelig mindre studert område – spesielt i relasjon til skoleprestasjoner. Imidlertid blir overvåking gjerne nevnt i en del familiestudier som omhandler nevnte variabler.

Coley & Hoffman (1996) sier at om mor er gift vil dette moderere effekter tilsyn har på barns skoleprestasjoner, ved at mangel på tilsyn og overvåkning er relatert til lavere skoleprestasjoner av barn i med en enslig forelder, men ikke gifte forelder. Videre viser funn at barn som vokser opp med to yrkesaktive foreldre presterer dårligere enn barn som vokser opp med foreldre hvor en er hjemmeværende (ofte mor) (Crouter, MacDermid, McHale, Perry-Jenkins, 1990), noe som Bronfenbrenner og Crouter (1982) forklarer slik:

Sons of employed, middle-class mothers may receive less effective supervision than their peers in families in which mother remains home. The difference may be manifested in such areas as monitoring the boy's homework activities, encouraging friendships that foster social behavior, showing an interest in the child's school activities and progress, or overseeing meals, television watching, bedtime, and other routines (s. 55).

At en foreldre er hjemmeværende kan, spesielt i kulturer som ikke har støtte- og velferdsordninger som i Norge, by på økonomiske utfordringer. Her er foreldrene ofte den eneste kilden til økonomien i familien. Enslige foreldre har da mindre tid til å hjelpe barna med lekser, er mindre tilbøyelig til å anvende konsistent disiplin, samt at barna i mindre grad blir overvåket, noe som betyr mindre kontroll over barna. Alle disse forholdene kan påvirke skoleprestasjoner negativt (Mulkey, Crain & Harrington, 1992). Studien ble gjennomført i USA.

McNeal (1999) hevder at overvåkning og kontroll på barna også har en potensiell positiv effekt på utdanningslengde. Imidlertid er det uklart hvorvidt overvåkning har en direkte effekt på faglige prestasjoner og utdanningslengde, slik det viser seg at overvåkning har på f.eks. problematferd. Det å følge med på at leksene blir gjort betyr ikke nødvendigvis at de blir gjort riktig. At foreldrene likevel har kontroll på barna og leksene øker sjansen for bedre karakterer og samt høyere utdanning. (McNeal, 1999).

Begrensinger ved forskningen

Det er vesentlig mindre litteratur om samboerbrudd enn skilsmisser. Overaskende lite forskning er det også på forskjellige typer en-foreldre-husholdninger, særlig når vi vet at nesten en av tre fødsler i USA i 1990-årene var til en ugift kvinne (Bumpass & Raley, 1995). Forskningen har i møte med temaet ugifte foreldre stort sett dreid seg om barn av ugifte ungdommer, mens skilsmisseforskningen vanligvis tar for seg barn av eldre foreldre (Rice & Dolgin, 2005). Siden ungdomsmødre vanligvis er mindre suksessfulle enn eldre mødre uansett sivilstand, er det veldig vanskelig å skille effekten av å vokse opp med en ugift mor fra tenåringsmødre (Amato, 2000).

Oppsummering og forskningsspørsmål

Vi har sett at mesteparten av forskningen som omhandler foreldrebrudd og barn og unge peker i retningen av at samlivsbrudd bidrar til økt risiko for internaliserende og eksternaliserende problemer, deriblant lavere skoleprestasjoner og svekkede utdanningsambisjoner. Samtidig rapporteres det at mange forblir upåvirket av bruddet hva angår skoleprestasjoner og utdanningslengde.

Disse funnene har tydeliggjort at relasjoner mellom familiestruktur og skole og utdanning må sees i et bredt perspektiv, som omfatter blant annet risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer som kan være med å mediere eller moderere effekten på karakterer og utanningslengde.

Ut i fra tidligere forskning er det uklart om det å vokse opp med en forelder vil ha en effekt på karakterer og utdanningslengde når det kontrolleres for rusbruk, depresjon/angst, atferdsproblemer og foreldrenes overvåkning, som vi vil inkludere i våre analyser.

Da det er mange barn og unge som opplever foreldrebrudd hvert år, og mange som synes å bli påvirket av dette, vil det kunne være av stor samfunnsmessig betydning å studere hvorvidt en ny norsk longitudinell studie, som kontrollerer for andre forhold en tidligere

studert, vil kunne mediere sammenhengen mellom familiestruktur og karakterer og familiestruktur og utdanningslengde. Det vil også være relevant å kontrollere for foreldrenes sosioøkonomiske status, da vi har sett at denne fungerer som en viktig prediktor for den unges skoleprestasjoner.

I sum utgjør dette forhold som gjør det interessant å undersøke følgende problemstillinger:

Er det en forskjell mellom ungdom som vokser opp med enslige/skilte eller samboende/gifte foreldre med hensyn på karakterer 2 år seinere og utdanningslengde 13 år seinere?

Hvis det er en forskjell, i hvilken grad kan internaliserende og eksternaliserende problemer, samt oppdragelsesstil, ha en betydning for en slik forskjell?

Metode

For å kunne undersøke de nevnte problemstillingene har jeg benyttet resultatene fra spørreundersøkelsen "Ung i Norge" gjennomført av Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Dette er en longitudinell spørreundersøkelse hvor forskerne i over 13 år har fulgt ungdom og unge voksne (Strand & von Soest, 2007). Prosjektansvarlige ved oppstart av studien var Lars Wichstrøm og Tormod Øia. Benyttelse av datasettet er med tillatelse fra NOVA.

Utvalg og prosedyre

De neste seks avsnittene vil være basert på Skards (2009) presentasjon av dataene. Først ble det gjennomført en datainnsamling i 1992 (T1), 1994 (T2), 1999 (T3) og 2005 (T4). Et representativt utvalg av norske elever (n=12287) ble i 1992 valgt ut fra et stratifisert utvalg av 67 ungdoms- og videregående skoler i Norge. Om elevene var under 15 år ble det innhentet informert samtykke fra deres foresatte. Alle deltakere fylte ut spørreskjemaet på samme tid, på skolen og under overvåkning av en lærer.

Responsraten i 1992 var på 97 % og etter å ha fjernet respondenter som åpenbart svarte feilaktig var n = 11985, med lik fordeling av kjønn og alder (range alder = 12 - 20). En oppfølgingsstudie ble i 1994 (T2) gjennomført der 63 av de 67 skolene som ble benyttet ved T1 ble funnet egnet for videre deltakelse i studien. Spørreskjema ble tilsendt per post til de som hadde fullført sin skolegang siden 1992. Om de ikke svarte, fikk de en påminnelse seinere. Dette ga en responsrate på 67,9 %. De som fortsatt var elever ved T2, fulgte samme prosedyre for utfylling som ved T1. Responsraten var 91,8 %. Totalt ble den endelige responsraten i 1994 på 78,9 % (n=7751, range alder = 14 - 22).

Da responsraten på spørreskjemaene utsendt per post i 1994 var lav, ble i 1999 (T3) kun de respondentene som hadde fylt ut spørreskjemaet på skolen ved T2 inkludert. I utgangspunktet var "Ung i Norge" planlagt med kun en oppfølgingsstudie, og det måtte derfor innhentes nytt informert samtykke for å kunne delta i 1999. De som samtykket (n=3507, 91,2 %) fikk spørreskjemaet tilsendt ved T3.

Alle som hadde respondert ved T3, ble i 2005 (T4) tilsendt et spørreskjema per post. Også de som hadde samtykket til videre deltagelse ved T2, men ikke hadde respondert ved T3, fikk tilbud om å delta ved T4. Responsraten ble 82,4 % (n=2890, range alder = 24 - 33). Denne oppgave tar utgangspunkt i data fra T1, T2 og T4.

Materiale

Skoleresultater. Skoleresultater blir målt ved å ta gjennomsnittet av den enkelte elevs karakterer i henholdsvis, matematikk og engelsk og norsk skriftlig ut fra besvarelsene gitt i 1994. Et gjennomsnitt av karakterene i disse tre fagene gir et representativt bilde av elevenes skoleprestasjoner da kjønnene er jevn gode i matematikk, mens jentene er bedre i norsk og engelsk. Ettersom karakterene i ungdomsskolen gis som bokstaver, ble alle bokstavkarakterer gitt en nummerv verdi (Lg: 1, Ng: 2, G: 3, Mg: 4, Sg: 5) hvor høyere numerisk verdi tilsvarer bedre skoleprestasjon.

Mengde utdanning. For å måle mengde utdanning i 2005 svarer elevene på spørsmålene: "Vi vil gjerne vite hvilke skoler du har gått på, hva slags utdanning du har fullført (fått avgangsvitnemål fra), hva slags utdanning du planlegger å ta seinere og eventuelt hva slags skole du går på nå. Sett så mange kryss som passer". Det gis fire svaralternativer: 1 "Går på nå", 2 "Påbegynt, men sluttet før endelig eksamen", 3 "Fullført" og 4 "Planlegger å begynne på". Elevene som svarte 1 eller 3 på kun grunnskole eller yrkesfaglig videregående ble kategorisert som "Ikke videregående eller fullført yrkesfaglig". Elevene som svarte 1 eller 3 på allmennfaglig videregående ble kategorisert som "Allmennfaglig videregående". Respondentene som hadde svart 1 eller 3 på høyere utdanning ble kategorisert som "Høyere utdanning". De som oppgav planlagte eller ufullførte studier ble plassert i enten "Ikke videregående eller fullført yrkesfaglig" eller "Allmennfaglig videregående" ut fra deres avgitte svar om grunnskole og videregående skole. Dermed var det kun fullførte eller fortsatt løpende utdannelse som ble inkludert.

Familiestruktur. Operasjonaliseringen av familiestruktur ble gjort på en syv-punkts skala hvor respondentene besvarer spørsmålet "Hvem bor du sammen med nå?" Svaralternativene ble angitt slik: "Mor og far", "Mor", "Far", "Mor/far og hennes/hans nye samboer eller ektefelle", "Omtrent like mye hos mor og far", "Fosterforeldre" "Bor på hybel, e.l.", eller "Annet (skriv hva):" Det ble laget en ny variabel med to kategorier der de som hadde svart at de hadde bodd med mor og far fikk da verdien (1) og «samboende/gift» og alle andre fikk verdien (0) og ble kategorisert som «enslig/skilt

"Mor/far og hennes/hans nye samboer eller ektefelle"-alternativet ble lagt under "enslig/singel", for å gjøre en avgrensing, men også på grunnlag av at tidligere studier viser at stepforeldres inntreden i husholdningen ikke ser ut til å gi noe utslag på hvordan barn av skilte foreldre "har det" eller "gjør det" (Moxnes, Haugen, & Holter, 1999; Lauglo, 2008).

Svaralternativet "fosterforeldre" blir behandlet på samme måte fordi det registreres flere

internaliserende og eksternaliserende problemer hos barn med fosterforeldre enn barn med to biologiske foreldre (Blome, 1997; Longhofer, Floersch & Okpych, 2010).

På T3 blir spørsmålet «Bor dine foreldre sammen?» stilt, med svaralternativene: (1) Ja, (2) Nei, de flyttet fra hverandre i 19...(årstall), (3) Nei, en eller begge er døde, og (4) Nei, de har aldri bodd sammen. Med utgangspunkt i svaralternativ 2 ble antall år siden foreldrene hadde flyttet fra hverandre ved T1 (1992), beregnet.

Depresjon/angst. For å måle depresjon/angst ble ledd fra The Hopkins Symptom Checklist (HSCL) og Depressive Mood Inventory (DMI) benyttet. Ungdommens depressive symptomer er målt ved å benytte en 12-ledd utgave av HSCL, kombinert med DMI, der seks av leddene som er brukt fra HSCL er identiske med leddene fra DMI (Derogatis, Lipman, Rickels, Uhlenhuth, & Covi, 1974). De fleste leddene representerte depressive symptomer som nedstemthet, søvnproblemer, håpløshet og bekymring, i tillegg til to ledd vedrørende nervøsitet og engstelse (DSM-IV-TR, 2000, ICD-10, 1993). I tillegg ble et ledd om selvmordstanker lagt til bare for «Ung i Norge», og spørsmålene på T1 og T4 er identiske. Respondentene vurderte i hvilken grad de hadde vært plaget i løpet av siste uke på utsagn som eksemplevis *”Hatt søvnproblemer”* og *”plutselig redd uten grunn.”* Svaralternativene er angitt på en 4-punkts likert-skala fra 1 (ikke plaget i det hele tatt) til 4 (veldig mye plaget). Skåren på de respektive utsagnene ble summert og delt på antall ledd. Økt skåre indikerer mer plager. Skalaen viste god indre konsistensreliabilitet (Cronbachs alfa ved T1 var .87).

Atferdsproblemer. For å måle atferdsproblemer ble det brukt ledd fra skalaen *”Olweus scale of antisocial behaviour”* (Olweus, 1989), the National Youth Longitudinal Study in the USA, (Windle, 1990), i tillegg til spørsmål utviklet av Ung i Norge, i alt 18 ledd. Variabelen består av utsagn som måler alvorlige kriminelle handlinger, atferdsproblemer knyttet til aggresjon, og elementer knyttet til ikke-aggressive norm-brudd og mindre kriminelle handlinger (Pedersen, Mastekaasa, & Wichstrøm, 2001; Pedersen & Wichstrøm, 1995). De ble stilt spørsmålet *”Har du vært med på/gjort noe av dette det siste året – de siste 12 månedene?”*, og utsagn som elvene skulle forholde seg til var eksemplvis *”skulket skolen”* og *”Med vilje ødelagt eller knust vindusruter, busseter, telefonkiosker, postkasser eller lignende”*. [Eksempler på utsagn på T4 var *”Kjørt motorkjøretøy i beruset tilstand (av alkohol)”* og *”Stukket av fra regningen på hotell eller utested (f.eks. kafé eller pub)”*]. I alt 18 ulike atferder på T1 ble slått sammen til en sumskåre over frekvens. På T4 var atferdene noe annerledes (det som rettet seg mot skoleproblemer var f.eks. fjernet) I stedet hadde man inkludert antisosial atferd som f.eks sjekkbedrag, stikke fra regning, kjørt beruset, truet og slått noen. Fortsatt var det 18 atferder. Det ble beregnet en sumskåre og et gjennomsnitt for

disse leddene. Respondentene besvarte spørsmålet på en seks-punkts skala fra ”aldri”, til ”mer enn 50 ganger” kodet som ”1-6».

Noen få studier har vurdert reliabiliteten og validiteten av selvrapporteringsstudier som omhandler lovbrudd og kriminalitet. Resultatene stemmer godt overens med andre uavhengige rapporter og gir en god indikator på reliabilitet og antall oppmøter i retten. (Elliot & Ageton, 1980; Huizinga & Elliot, 1986; Osborn & West, 1978). Hindelang et al. (1981) hevdet at de fleste selvrapporterings skjemaer som etterspør ulovlig atferd dreier seg om handlinger som straffes etter loven. Men noen synes å rapportere handlinger som ikke kan defineres som ulovlig i henhold til juridiske kriterier. Det kan derfor virke som at selvrapporteringsmetoden kan gi en liten indikasjon vedrørende sosialt uakseptabel atferd, men trolig er ikke denne metoden sikker nok i forhold til lovbrudd og kriminalitet (LeBlanc & Frechette, 1989).

Alkohol/narkotika. *Under atferdsproblemer, både på T1 og T4, ble det spurt om hyppighet av bruk av alkohol og annen type rus (marijuana, sniffing og andre narkotiske stoffer). Følgende 4 utsagn skulle besvares: «Druknet så mye at du har følt deg tydelig beruset», «Sniffet», «Brukt hasj eller marihuana», «Brukt andre narkotiske stoffer som kokain, LSD, morfin, amfetamin, heroin, eller noe annet».* Svaralternativene gikk fra ”aldri”, til ”mer enn 50 ganger” kodet som 1-6. Disse ble slått sammen og delt på antall ledd. Høy skåre indikerer høyere frekvens på alkohol og narkotika.

Overvåkning. Denne spørreskjemasekvensen startet med instruksjonen: «Nå kommer en del spørsmål om deg og foreldrene dine. Hvis du bare eller nesten bare er sammen med den ene av dem, så ta bare hensyn til den av foreldrene du er sammen med. Noen av dere vil også bo sammen med en voksen som ikke er en av foreldrene. Du kan da avgjøre selv om du vil regne han eller henne som en av foreldrene.» og «Nedenfor er endel utsagn ungdommer kan gi om seg selv og sine foreldre (voksne de bor sammen med). Vi vil be deg om å krysse av i den ruten som passer best på situasjonen hjemme hos deg.» Overvåkning på T1 ble målt med et 6-ledds instrument (Wichstrøm, 2000). Noen eksempler på ledd er: "Det er viktig for foreldrene mine å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida" og "foreldrene mine vet ganske godt hvem jeg er sammen med i fritida". De seks utsagnene ble besvart på en fem-punkts skala fra ”stemmer ikke i det hele tatt” kodet som '0' til ”stemmer helt” kodet som '4'. Skårene på utsagnene ble summert og delt på antall utsagn. Økt skåre indikerer økt opplevd overvåkning. Skalaen viste indre god konsistensreliabilitet (Cronbachs alfa ved T1 var .83).

Sosioøkonomisk status. Sosioøkonomisk status er et komplekst konsept som søker å favne yrke, utdanning og inntekt. I "Ung i Norge" blir elevene etterspurt hvorvidt far for

tiden har en jobb, for så å svare på "Yrket til far: "Foreldrenes yrke blir klassifisert etter "International Standard Classification of Occupations, ISCO- 88" (ILO, 1990). Deretter blir yrkene omgjort til en variabel med 5 kategorier: 1 "Høyere administrativ stilling", 2 "Diverse mellomsjikt", 3 "Lavere funksjonærer m.m.", 4 "Primærmæring" og 5 "Arbeidere".

5-punktkategoriseringen er basert på arbeidene til Wichstrøm, Skogen og Øia (1994). Fars sosioøkonomiske status benyttes separat for å skille effekten av fars og mors påvirkning på henholdsvis sine sønner og døtre. Kategoriene "Primærmæring" og "Arbeidere" ansees som lavere sosioøkonomisk status og i denne undersøkelsen vil derfor "Sosioøkonomisk status" kode disse som 3 "Lav sosioøkonomisk status". "Lavere funksjonærer m.m." og "Diverse mellomsjikt" kodes som 2 "Middels sosioøkonomisk status" mens "Høyere administrativ stilling" kodes som 1 "Høy sosioøkonomisk status". Høy skåre indikerer lavere sosioøkonomisk status.

Representativitet

Størrelsen på utvalget og de prosedyrer som ble benyttet i utvelgelsesprosessen vil være en faktor som taler for representativiteten til utvalget. Imidlertid er det langt færre som besvarte undersøkelsen i 2005 ($n = 2890$) enn i 1992 ($n = 11985$). Delvis fordi at bare de som hadde besvart skjemaet på skolen i 1994 ble spurt om å delta videre. Videre er sosioøkonomisk status av betydning i studien, og her ser man også tendenser til lavere responsrate for de som kommer fra lavere sosioøkonomiske kår. I 1992 besvarte 4050 barn (40,4 %) av fedre med lav sosioøkonomisk status mot 897 (36,7 %) i 2005. Dette innebærer noe større andel barn av foreldre med middels eller høy sosioøkonomisk status i utvalget fra 2005.

Analyseplan

For å svare på problemstillingene (s. 27) har jeg valgt å bruke hierarkiske multiple regresjonsanalyser. Derved kan jeg analysere hvert enkelt variabels unike bidrag til utfall, kontrollert for de foregående variablene.

Da resultatene mellom gutter og jenter var tilnærmet like, valgte vi å ikke dele på kjønn i analysene. I tillegg ble det ikke kontrollert for foreldrenes etnisitet da det utgjorde en såpass liten prosent av utvalget.

Det ble det benyttet t-test for å finne gjennomsnittsforskjeller mellom de som bodde med en eller begge foreldrene i forhold til depresjon/angst, atferdsproblemer, overvåkning, fars sosioøkonomiske status og alkohol/narkotika ved T1 og karakterer ved T2. Videre blir de

samme variablene som var målt i 1992 testet i 13 år seinere i forhold til familiestruktur. Her var karakterer blitt byttet ut med utdanningslengde, dessuten var foreldrenes overvåkning utelatt da det ikke ble spurt om ved T4 (2005).

Deretter vil det utføres en korrelasjonsanalyse med alle variablene i 1992 (T1), karakterer i 1994 og totalt fullført utdanning i 2005.

Videre vil det bli utført fire regresjonsanalyser. I de to første analysene vil vi teste den unike relasjonen av det å vokse opp med en forelder på karakterer, men også den unike effekten på de ulike studievariablene: atferdsproblemer, rusbruk, depresjon/angst og foreldrenes overvåkning, kontrollert for mor og fars SØS. Dette fordi det er ønskelig å undersøke om familiestruktur har innvirkning på karakterer, og hvorvidt denne effekten står igjen etter at studievariablene er introdusert. Familiestrukturs effekt på karakterer et mål som har vært nøye studert, og dermed kan gi grunnlag for sammenligning med disse studiene. I de to neste analysene vil vi gjøre samme prosedyre i forhold til utdanningslengde som avhengig variabel. Den eventuelle betydningen av å bo med en forelder på total utdanningslengde er et mindre studert område, men er muligens av større samfunnsmessig betydning.

Resultater

Først ser vi på fordelingen forskjellige familiesammensetninger analysert i forhold til kjønn.

Tabell 1: Fordelingen av ulike familiestrukturer på ungdommens kjønn i 1992

	Gutter		Jenter		Totalt	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Mor og Far	928	77,7	1160	76,6	2088	77,0
Mor	114	9,5	143	9,4	257	9,5
Far	27	2,3	23	1,5	50	1,8
Forelder + ny partner	64	5,4	84	5,5	148	5,5
Like mye hos mor og far	13	1,1	18	1,2	31	1,1
Fosterforeldre	2	0,2	3	0,2	5	0,2
Sum	1148	96,2	1431	94,4	5158	95,1

Denne tabellen danner utgangspunktet for variabelen sambo/gift og enslige/skilt. Majoriteten bor hos begge foreldre (disse inngår i kategorien «sambo/gift», mens de resterende samværsmåtene inngår i kategorien «enslig/skilt»). Tabellen viser at det bor markant flere hos bare mor (9,5 prosent) enn hos bare far (1,8 prosent). Omtrent fem prosent av utvalget bor utenfor hjemmet. Fordelingen mellom jenter og gutter er stort sett lik, med unntak av at det er noe flere gutter enn jenter som bor sammen med bare en far.

Deretter ser vi på fordelingen med hensyn på kjønn, bosted og foreldrenes SØS analysert i forhold til om ungdom bodde sammen med samboende /gifte eller single foreldre (se tabell 2).

Tabell 2: Fordelingen av kjønn, bosted og SØS mellom ungdom i enslige og samboende hjem i 1992

	Sambo/gifte		Enslig/skilte		Totalt	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
<u>Kjønn</u>						
Gutter	928	80,8	220	19,2	1148	100
Jenter	1160	81,1	271	18,9	1431	100
<u>Bosted</u>						
Bygd	327	83,2	66	16,8	393	100
Tettsted	1225	83,2	262	17,6	1487	100
Storby	539	76,8	163	23,2	702	100*
<u>Far SØS</u>						
Lav	701	35,7	132	36,1	833	35,8
Middels	974	49,7	180	49,1	1154	49,6
Høy	286	14,6	54	14,8	340	14,6
Totalt	1961	100	366	100	2327	100
<u>Mor SØS</u>						
Lav	308	17,6	64	16,5	372	17,4
Middels	1404	80,2	310	79,6	1714	80,1
Høy	38	2,2	15	3,9	53	2,5
Totalt	1750	100	389	100	2139	100

* Kji-kvadrat = 11,20, $df = 2$, $p < .01$

Som det kommer frem av tabell 2, ser vi at enslige foreldre er noe overrepresentert i store byer, mens det prosentvis er relativt likt på bygd og i tettsteder. Like stor andel gutter og jenter bor hos foreldre som er enslige eller skilte. Totalt så bor omtrent 4/5 med samboende/gifte foreldre og 1/5 med enslige/skilte. Vi ser at det er tilnærmet lik sosioøkonomisk status hos foreldre som er enslige/skilte eller samboende/gifte. Omtrent 4 % av de som bor med enslig/skilte foreldre har mor med høy sosial status, mens det er ca. 2 % mødre med høy status blant de samboende/gifte. Av de som bor sammen med skilte/enslige

foreldre så rapporterer 5,3 % (18/339) at foreldrene alltid har vært enslige, 13,2 % (45/339) at en eller begge foreldrene er døde og resten, 81,5 % at de flyttet fra hverandre.

I tabell 3 ble det benyttet t-test for å finne gjennomsnittsforskjell i alle studievariablene ved T1 mellom ungdommer som har samboende/gifte eller skilte/enslige foreldre.

Tabell 3: Forskjeller i familiestruktur fordelt på alle studievariabler i 1992 (T1) og karakterer i 1994 (T2). T-test.

	Sambo/gift T1			Enslig/skilte T1			t-verdi
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Overvåking	2028	4,95	0,82	475	4,74	0,94	4,59***
Depresjon/angst	2016	1,69	0,55	480	1,76	0,57	-2,48***
Atferdsproblemer	2028	1,31	0,34	472	1,43	0,47	-5,39***
Alkohol/narkotika	2026	1,41	0,70	470	1,67	0,91	-5,81***
Karakter T2	1873	3,57	0,70	425	3,43	0,70	3,79***
SØS far	1961	3,07	1,49	366	3,01	1,54	0,75
SØS mor	1750	3,11	1,05	389	3,16	1,08	-0,97

* $p < .05$, * $p < .01$, ** $p < .001$ ***

I tabell 3 viste t-testen at det var signifikante forskjeller på alle variabler unntatt fars og mors sosioøkonomiske status i 1992. Vi ser at barn av enslige/skilte foreldre har signifikant mer atferdsproblemer og er mindre overvåket av foreldrene. Dessuten rapporterer ungdommer som bor sammen med den ene forelderen mer depresjon og flere angstsymptomer, bruker mer alkohol og har gjennomsnittlig lavere karakterer to år seinere enn ungdommene som bor med begge foreldrene. Det er ingen forskjell med hensyn på sosioøkonomisk status.

I tabell 4 presenteres en t-test der studievariablene målt i 2005 er testet for å se om det er forskjell 13 år seinere i forhold til hvordan familiestrukturen var som ungdommer.

Tabell 4: Forskjeller i alle studievariablene målt i 2005 (T4), fordelt på familiestruktur. T-test.

	Sambo/gift T1			Enslig/skilte T1			t-verdi
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Depresjon/angst T4	2052	1,57	0,55	484	1,69	0,61	-4,08***
Atferdsproblemer T4	2028	1,31	0,33	472	1,43	0,47	-5,39***
Alkohol/narkotika T4	1994	2,28	0,84	473	2,43	0,86	-3,56***
Utdanningslengde T4	2024	2,71	0,61	458	2,60	0,70	3,22***

 $p < .001$

I tabell 4 finner vi at ungdommer som bodde sammen med enslige/skilte foreldre i 1992 hadde signifikant flere atferdsproblemer, flere depresjon- og angstsymptomer, og brukte mer alkohol/narkotika 13 år seinere. De hadde også signifikant kortere total utdanningslengde som voksne.

Tabell 5 gir en oversikt over korrelasjoner, gjennomsnitt og standardavvik for alle variablene ved T1 (1992) som inngår i regresjonsanalysen, samt for de to avhengige variablene karakterer i 1994 og total utdanningslengde i 2005.

Tabell 5

Korrelasjoner mellom alle variablene i 1992 (T1), karakterer fra 1994 (T2) og utdanningslengde fra 2005 (T4).

	1	2	3	4	5	6	7	8	9			
										<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>
1 Overvåking T1	-									3.05	0.56	2645
"												
2 Depresjon T1	-.12***	-								1.71	0.56	2652
"												
3 Atferdsproblemer T1	-.36**	.17**	-							1.34	0.36	2656
"												
4 Alkohol/Nark. T1	-.34*	.06*	.31*	-						1.48	0.76	2651
"												
5 Far SØS T1	.07**	.02	.01	.04*	-					3.04	1.50	2443
"												
6 Mor SØS T1	.02	.00	.04	.04	.34**	-				3.11	1.06	2242
"												
7 År skilt T1	.09	-.02	-.05	.06	.14*	-.06	-			7.71	4.65	256
"												
8 Karakterer T2	.14**	.00	-.21**	-.15**	.19**	.21**	.24*	-		3.56	0.71	979
"												
9 Utdanningslengde T4	.08**	.04	-.13**	-.03	.19**	.15**	.03	.33**	-	2.68	0.63	2659

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Som vi ser av tabell 5 er antall år barna hadde levd med skilte foreldre positivt korrelert med karakterer, dvs. jo lenger siden det var at foreldrene flyttet fra hverandre i 1992 jo høyere karaktergjennomsnitt hadde barna to år seinere. Det var dog ingen sammenheng med utdanningslengde 13 år seinere. Høyere karakterer og lenger utdanningslengde har sammenheng med mindre atferdsproblemer og høyere sosial status til både mor og far. Mer overvåking fra foreldre har svak sammenheng med bedre karakterer. Dessuten er bedre karakterer assosiert med mindre bruk av alkohol og narkotika 2 år tidligere. Depresjon har ingen sammenheng med karakterer og utdanning.

Karakterer i 1994 er en god indikator på total utdanningslengde. Av sammenhenger mellom de uavhengige variablene kan det nevnes at antisosial atferd er assosiert med mindre overvåking fra foreldrene, men ikke vel og merke med foreldrenes sosioøkonomiske status. Det er også en svak sammenheng mellom depressivt humør og mer atferdsproblemer og mindre overvåking fra foreldrene.

I tabell 6 presenteres resultatet av en lineær regresjonsanalyse som tester det unike bidraget av hver variabel i modellen med karakterer fra 1994 som avhengig variabel.

Tabell 6: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Karakterer 1994 (n=1932).

	Beta	t	p
Modell 1 $R^2 = .05$			
Enslig vs. Sambo	.06	2.78	<.001
Søs far	.22	-9.85	<.05
Modell 2 $R^2 = .07$			
Enslig vs. sambo	.05	2.12	<.05
Søs far	.22	-9.89	<.001
Depresjon	.02	.93	.35
Atferdsproblemer	.05	-4.23	<.001
Alkohol/narkotika	.07	2.53	<.05
Overvåkning	.08	3,41	<.001

Fars sosioøkonomiske status ble kontrollert for. Analysen viser at det å bo sammen med enslig/skilt forelder som ungdom predikerer dårligere karakterer 2 år seinere, uavhengig av fars sosioøkonomiske status. Disse to variablene ga en forklart varians i karakterer på fem prosent. Så ble de ulike psykologiske variablene lagt inn, i tillegg til familiestruktur og sosioøkonomisk status. Forklart varians i karakterer økte med 2 % når disse variablene ble introdusert. Familiestruktur var fortsatt en signifikant prediktor for karakterer i denne modellen. Mer atferdsproblemer, høyere forbruk av alkohol/narkotika og mindre overvåkning fra foreldrene hadde alle en unik effekt på karakterer 2 år seinere, ved at karakterene svekkes. Depresjon derimot hadde ikke noen prediksjonsverdi. Betaverdien til familiestruktur er marginalt lavere og viste dermed at disse psykologiske variablene ikke medierte effekten av familiestruktur på karakterer.

Fordi de mange ungdommer som bor sammen med enslige/skilt forelder tilbringer mesteparten av tiden med mor, kjørte vi samme analysen igjen, men nå med den sosioøkonomiske statusen til mor istedenfor far.

Tabell 7: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Karakterer 1994 (n=1778).

	Beta	t	p
Modell 1 $R^2 = .06$			
Enslig vs. Sambo	.06	2.74	<.05
SØS mor	.24	10.24	<.001
Modell 2 $R^2 = .08$			
Enslig vs. Sambo	.05	2.07	<.05
SØS mor	.24	10.31	<.001
Depresjon	.01	.37	.71
Atferdsproblemer	-.10	-3.53	<.001
Alkohol/narkotika	.04	1.58	.11
Overvåkning	.09	3,75	<.001

Samme prosedyre som ble presentert i tabell 6 ble også utført i den nye analysen (tabell 7), i den forstand at familiestruktur først ble introdusert og det ble kontrollert for sosioøkonomiske status. Nå er fars SØS byttet ut med mors SØS. Den forklarte variansen viste seg 1 prosent høyere for SØS mor enn for SØS far. Analysen viser at det å bo sammen med enslig/skilt forelder som ungdom predikerer fortsatt dårligere karakterer 2 år seinere, uavhengig av mors sosioøkonomiske status. De psykologiske variablene ble så lagt inn, i tillegg til familiestruktur og sosioøkonomisk status. Når disse variablene ble introdusert økte den forklarte variansen med 2 %, men bruk av alkohol/narkotika var, i motsetning til modellen med fars SØS, ikke signifikant i denne modellen. Familiestruktur var fortsatt en signifikant prediktor for karakterer i denne modellen. Ellers var resultatene stort sett identiske med forrige analyse. Betaverdien til familiestruktur er, slik som i forrige modell, marginalt lavere og viste dermed at disse psykologiske variablene ikke medierer effekten av familiestruktur på karakterer.

Total utdanningslengde i 2005

I den nest siste tabellen med totalt fullført utdanning i 2005 som avhengig variabel, ble de samme uavhengige variablene som ble brukt i de andre analysene testet. I likhet med den foregående regresjonsanalysen bestod analysen av to modeller, hvor det i den første modellen ble lagt inn familiestruktur og fars sosioøkonomiske status. I modell 2 ble så de resterende variablene introdusert.

Tabell 8: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Total utdanningse 2005 (n=2085).

	Beta	t	p
Modell 1 $R^2 = .04$			
Enslig vs. sambo	.06	2.70	<.05
SØS far	.18	-8.41	<.001
Modell 2 $R^2 = .05$			
Enslig vs. sambo	.05	2.27	<.05
SØS far	.18	-8.44	<.001
Depresjon	.04	1.92	.06
Atferdsproblemer	-.11	-4.16	<.001
Alkohol/narkotika	.04	1.42	.16
Overvåkning	.03	1.08	.28

Familiestruktur og fars sosioøkonomiske status hadde en forklart varians i utdanningslengde på fire prosent. Analysen viser at det å bo med enslig/skilte forelder som ungdom predikerer kortere utdanningslengde 13 år seinere, uavhengig av fars sosioøkonomiske status. Deretter ble de ulike psykologiske variablene lagt inn, i tillegg til familiestruktur og sosioøkonomisk status. Forklart varians i utdanningslengde økte bare med 1% når disse variablene introduseres. Familiestruktur var fortsatt en signifikant prediktor for utdanningslengde i denne modellen. Atferdsproblemer er den eneste av de psykologiske variablene som predikerer utdanningslengde 13 år seinere, der mye atferdsproblemer som ung hadde et unikt bidrag til lavere utdanningslengde. Depresjon, alkohol/narkotika og foreldrenes overvåkning gav ingen signifikante resultater. Betaværdien til familiestruktur er marginalt lavere, og betyr at disse psykologiske variablene ikke medierte effekten av familiestruktur på utdanningslengde.

Samme prosedyre som i analysen presentert i tabell 8 blir utført, men nå blir far SØS byttet ut med mors. Deretter ble de ulike forklaringsvariablene lagt inn

Tabell 9: Lineær regresjonsanalyse: Avhengig variabel Total utdanning 2005 (n=1925).

	Beta	t	P
Modell 1 $R^2 = .02$			
Enslig vs. Sambo	.03	1.18	.24
Søs mor	.14	6.15	<.001
Modell 2 $R^2 = .03$			
Enslig vs. sambo	.02	.64	.52
Søs mor	.14	6.35	<.001
Depresjon	.05	2.34	<.05
Atferdsproblemer	-.11	-3.80	<.001
Alkohol/narkotika	.03	1.05	.30
Overvåkning	.04	1.54	.12

Når familiestruktur og mors sosioøkonomiske status ble introdusert, ble den forklarte variansen i utdanning på to prosent. Familiestruktur viste seg ikke lenger å predikere utdanningslengde, men det gjorde høyere sosial status til mor. Deretter ble de ulike psykologiske variablene lagt inn, i tillegg til familiestruktur og sosioøkonomisk status. Forklart varians i utdanningslengde økte med bare 1% når disse variablene ble introdusert. Av de psykologiske variablene ser vi at mindre atferdsproblemer predikerer utdanningslengde 13 år seinere. I tillegg viser modell 2 at depressive symptomer (nedstemthet) nå så vidt gir et signifikant bidrag til utdanningslengde.

Diskusjon

Formålet med oppgaven var å finne ut om det er en relasjon mellom familiestruktur blant ungdom, deres skoleprestasjoner og utdanningslengde. Med familiestruktur er vi her opptatte av om en bor med mor og far, eller med bare en forelder, som da oftest er mor.

Til å begynne med vil vi se på to problemstillinger. Den første spør om familiestruktur kan predikere skoleprestasjoner og utdanningslengde. Den neste problemstillingen etterspør om eventuelle psykologiske variabler (men også overvåkning) kan mediere den eventuelle effekten på skolekarakterer og utdanningslengde. Problemstillingene blir besvart ut i fra egne resultater, samt i lys av annen forskning. Det vil først bli et kort sammendrag av resultatene i forhold til problemstillingene, og så vil de bli drøftet.

Deretter vil vi se på alternative forklaringer til temaet, hvor *familie-sosial kapital-teorien*, kjønns-stereotypier, konflikter og risiko, samt begreper vil bli diskutert. Begrensninger ved studien vil bli det påfølgende teamet, for så å runde av med kliniske implikasjoner, og en konklusjon til slutt.

Resultater

Er det en forskjell mellom ungdom som bodde med enslige/skilte eller samboende/gifte foreldre i 1992 med hensyn til karakterer 2 år seinere, og utdanningslengde 13 år seinere?

Vi fant ut ifra t- tester at det var en forskjell mellom gruppene, og at de som hadde vokst opp med enslige/skilte foreldre i 1992 hadde signifikant lavere karakterer i norsk skriftlig, matematikk og engelsk 2 år seinere. Videre registrerte vi at samme gruppe hadde gjennomsnittlig lavere total utdanning 13 år seinere.

Effekten vi finner på skolekarakterer, av å bo i en en-forelder-husholdning, er i tråd med Lauglo (2008) sin studie. Familieforskningen, som fortrinnsvis er opptatt av å se på konsekvenser av å oppleve foreldrebrudd, har funnet at dette kan ha negativ effekt på karakterer (Størksen, Røysamb, Moum, Tambs, 2005; Amato, 2001). I forhold til utdanningslengde, ser det ut til at også andre studier støtter opp om denne sammenhengen (Zill, Morrison & Coiro, 1993; Rosenthal & Hansen, 1980). Men det er gjort få studier på dette, og det som er gjort handler i hovedsak om studie- og yrkesambisjoner.

Hvis det er en forskjell, i hvilken grad kan internaliserende og eksternaliserende problemer, samt oppdragerstil, ha betydning for en slik forskjell?

Vi startet med å utføre en t-test hvor vi ønsket å finne ut om det var forskjeller mellom ungdom som bodde med samboende/gifte eller enslige/skilte foreldre i forhold til de ulike uavhengige variablene. T-testen viste at det var signifikante forskjeller på alle variabler, unntatt fars og mors sosioøkonomiske status, i 1992. Vi fant at barn av enslige eller skilte foreldre har signifikant mer atferdsproblemer og er mindre overvåket av foreldrene. Dessuten har ungdommer som bor med enslig/skilte foreldre mer depresjon og flere angstsymptomer, bruker mer alkohol og har gjennomsnittlig lavere skolekarakterer to år seinere, enn de ungdommene som bor med samboende/gifte foreldre.

For å se nærmere på de ulike variablenes unike effekt på karakter, utførte vi to regresjonsanalyser der vi la inn i modellen depresjon, atferdsproblemer, alkohol/narkotika og overvåkning. Selv etter at alle forklaringsvariablene er blitt introdusert i tabellen, vil det å bo med to foreldre predikere bedre karakter. Vi ser at mere atferdsproblemer og mindre overvåkning, predikerer lavere karakterer uavhengig av familiestruktur. Depresjon, derimot, har ingen prediksjonsverdi for karakterer. Det er noe vanskelig å sammenligne våre resultater med tidligere studier, da ingen andre har kontrollert for de samme alternative forklaringsvariablene til hvorfor familiestruktur skulle ha en innvirkning på skoleresultater. Men på enkelt-variabel-nivå er resultatene ikke som ventet med tanke på depresjon, hvor blant annet Berger (2011) finner at depresjon predikerer lavere karakterer. I forhold til rus viser annen litteratur en enda tydeligere risikofaktor for dårligere skoleprestasjoner (bl.a. Engberg og Morral, 2006), enn hva som fremkommer i vår analyse. Studier (Mulkey, Crain & Harrington, 1992) viser at effekten av foreldrenes overvåkning på ungdomsskolekarakterer, i all hovedsak, ser ut til å indikere at mindre overvåkning predikerer dårligere karakterer, noe som stemmer overens med våre funn.

Når det gjelder utdanningslengde, så startet vi med å utføre en t-test hvor vi så på om det var forskjeller mellom ungdom som bodde med samboende/gifte eller enslige/skilte foreldre, i forhold til de ulike uavhengige variablene. Vi fant at ungdommer som bodde sammen med enslige/skilte foreldre i 1992 fortsatt hadde signifikant flere atferdsproblemer, flere depresjon- og angstsymptomer, og brukte mer alkohol/narkotika 13 år seinere. De hadde også signifikant kortere utdanningslengde samme periode.

Det ble så utført regresjonsanalyser. I tabellen hvor fars SØS er introdusert, ser vi at det å vokse opp med en forelder fortsatt predikerer lavere utdanningslengde, selv etter at de alternative variablene er lagt inn. I tabellen med mors SØS derimot, forsvinner denne effekten.

I den første analysen hvor fars SØS ble introdusert, var det kun atferdsproblemer som viste seg å ha en unik effekt på utdanningslengde. Når mors SØS var lagt inn i tabellen, fant vi at depresjon og atferdsproblemer predikerer utdanningslengde, mens rusbruk og overvåkning ikke hadde noen prediksjonsverdi. Det at mindre atferdsproblemer hos ungdom bidrar til økt utdanningslengde, er ikke overaskende. Derimot er det vanskeligere å forklare hvorfor det å ha depressive tanker som ung slår ut på økt utdanningslengde, når mors sosioøkonomiske status er inkludert. Sammenhengen er dog nokså liten, slik at det kan være et tilfeldig resultat. Da det er få andre studier som ser på relasjonen mellom familiestruktur og utdanningslengde i tilknytning til nevnte variabler, er det vanskelig å sammenligne resultatene med andre funn.

Diskusjonen vil i fortsettelsen dreie seg om en grundigere sammenligning av våre funn, med annen litteratur. Først vil vi ta for oss karakterer i relasjon til de ulike variablene, deretter annen empiri. Så vil samme prosedyre utføres i forhold til utdanningslengde, hvor vi vil starte med å se nærmere på relasjonen mellom karakterer og utdanning.

Under den generelle diskusjonen vil sosioøkonomisk status og foreldrenes overvåkning særlig ha fokus.

Generell diskusjon

Karakterer. Å bo med enslig/skilte foreldre ser altså ut til å ha en liten, men nokså stabil innvirkning på skoleresultater. Effekten av familiestruktur på karakterer er i tråd med annen litteratur på området (eksempelvis Lauglo, 2008). Effekten av familiestruktur i 1992 på karakterer to år senere, er helt lik om det kontrolleres for mors eller fars SØS. Samtidig finner vi at om foreldrene har høy SØS, vil dette ha en positiv effekt på ungdomskarakterer. Den gjennomgripende effekten av mors og fars utdanningslengde ser ut til å kunne predikere både den unges skolekarakterer og utdanningslengde. Riktignok er utdanningslengden til mor en viktigere prediktor enn fars, med tanke på ungdomsskoleprestasjoner, da vi vet at det store flertallet av barn og unge med en forelder bor mesteparten av tiden med mor («Befolkningsstatistikk», 2011). Imidlertid er altså ikke foreldrenes utdanningslengde en tilstrekkelig forklaring av effekten på karakterer. Av korrelasjonsanalysen fremkommer det en positiv korrelasjon mellom mors og fars SØS. Sirin (2005) fant gjennom sin metaanalyse at det var en moderat til sterk relasjon mellom SØS og skoleprestasjoner. Dette forholdet modereres imidlertid av ulike faktorer som enhet, kilde, størrelse på utvalg til SØS-variabelen, og hvilke type SØS-mål som ble brukt. Relasjonen er også betinget av klassetrinn, minoritetsstatus og skolens beliggenhet.

Sosioøkonomisk status (utdannelse og økonomi) er antageligvis den mest brukte kontekstuelle variabelen i utdannings-forskningen. I økende grad undersøker forskere skoleprestasjoner og utdanning i relasjon med sosioøkonomisk bakgrunn (Sirin, 2005). I vår oppgave har vi funnet at den største effekten på karakterer og utdanningslengde er foreldrenes SØS. Davis-Kean (2005) begrunner den sterke (indirekte) effekten foreldrenes sosioøkonomiske status ofte har på barnas skoleprestasjoner med at foreldrenes forventninger og atferd i stor grad vil kunne påvirke den unge.

Når vi sammenligner eget studie med tidligere empiri viser det seg at det er vanlig å kontrollere for SØS, mens psykologiske variabler derimot blir sjeldnere studert. Imidlertid er det ikke uvanlig at man spekulerer rundt psykologiske faktorer – deriblant de vi har tatt for oss i denne oppgaven. En tenker da at disse variablene kan forklare, eller delvis forklare, mekanismene som er involvert i at barn av enslige, versus samboende foreldre, skulle ha forskjellige skoleprestasjoner. Det har vært naturlig å trekke konklusjonen at barn som bor sammen med en forelder har mer internaliserende og eksternaliserende problemer enn barn fra kjernefamilier (Amato, 2001), noe som er i tråd med vår studie. Likevel har vi sett at det står igjen en effekt av familiestruktur på karakterer, og at de alternative psykologiske forklaringene eller sosial status, ikke medierer denne effekten. Samtidig er det viktig å nevne at skoleprestasjoner og utdanningslengde er for snevre faktorer til å kunne tjene som mål på godt liv eller god oppvekst.

Våre resultater er i tråd med andre studier, blant annet Størksen, Røysamb, Moum & Tambs (2005), som viser at ungdom som erfarer et foreldrebrudd, opplever mer angst og depresjon i en 4-årsperiode etter bruddet. Derimot finner vi altså ikke at depresjon skulle påvirke skoleprestasjoner. Dette til tross for at andre studier er ganske tydelig på denne effekten. Blant annet Berger (2011) viser at det er en sammenheng mellom mer depresjon og svakere skolekarakterer. Man forklarer dette med at det hos deprimerte personer ofte gjenkjennes et mønster som går igjen, som dårlig konsentrasjon, problemer med å huske ny informasjon og vanskeligheter med å håndtere sitt skolearbeid. Han konkluderer med at jo mer alvorlig depresjonen er, jo mer vil det ventes at karakterene vil synke (Berger, 2011). Det er vanskelig å si noe om hvorfor tilsvarende resultater uteble i vår studie.

I tillegg til å trigge depresjon, har vi vist gjennom resultatene av vår studie at foreldrebrudd kan fremkalle ulike eksternaliserende problemer som atferdsproblemer og dårligere skoleprestasjoner. Dette er i tråd med tidligere studier (bl.a. Aspenes, 2007). Annen litteratur viser også en sammenheng mellom atferdsproblemer og dårligere skoleprestasjoner, spesielt blant gutter (Harvey, 1997). Å ha mennesker i sitt liv som fungerer som rollemodeller

kan synes som en viktig ressurs for en ungdoms. Vi har tidligere vært inne på at det ikke er uvanlig å imitere rollemodellenes atferd, og at dette kan være uheldig hvis rollemodellen utviser negativ atferd. Banduras (1978) teori handler nettopp om dette, at atferd læres gjennom å imitere andres atferd, basert på *sosial læringsteori*. Dette ble skrevet i sammenheng med innøving av negativ atferd som følge av konflikter i familien. Men i lys av dette vil det være grunn til å tro at en ikke bare kan legge seg til en mer aggressiv væremåte, men at en også trolig vil kunne bli mer urolig og stresset. At dette kan føre til dårligere konsentrasjon rundt lekselesing er dermed sannsynlig. Urolige barn vil trolig heller ikke ha lærerens største gunst, og antageligvis vil denne atferden kunne trekke ned helhetsinntrykket til eleven, noe som kan gå utover vedkommendes karakterer. I tillegg til at uro kan være en indirekte risikofaktor for dårligere karakterer, vil sannsynligvis dette også gjelde fiendtlig atferd som kan komme som følge av en innlært aggresjon.

Rusbruk har en unik effekt på karakterer i modellen der fars SØS er introdusert, men forsvinner når mors SØS er lagt inn. Så våre resultater støtter delvis resultater fra andre studier som finner at rusbruk har en tydelig negativ innvirkning på karakterer, og at det forekommer mer bruk av rusmidler blant ungdom som har enslige foreldre. At det er en relasjon mellom rusbruk og karakterer begrunner Engberg og Morral (2006) med at høyt rusmiddelbruk i seg selv kan svekke kognitiv utvikling, noe som videre kan redusere akademiske prestasjoner, og forstyrre faglig progresjon. Hvorfor har rusbruk en effekt på karakterer kun når fars sosioøkonomiske status er introdusert, men ikke mor sin? Som man ser er det en nokså svak effekt av rusbruk på karakterer to år senere, slik at det kan være tilfeldig at denne faktoren blir signifikant i den ene modellen og ikke i den andre.

Det ser ut til at foreldrenes overvåkning av sine barn/unge forekommer oftere i kjernefamilier enn i en-forelder-husholdninger. Det viser resultater av studien vår, samt andre studier (bl.a. Simons & Johnson, 1996, i Breivik 2008). Mindre overvåkning ser også ut til å korrelere positivt med lavere karakterer. Barn som vokser opp med to yrkesaktive foreldre presterer dårligere på skolen enn barn som vokser opp med foreldre hvor en er hjemmeværende (som ofte er mor). Ved at en forelder er hjemme blir det lettere å følge med på ungene, om de gjør lekser, ol. (Crouter, MacDermid, McHale, Perry-Jenkins, 1990). Generelt er det relativt lite litteratur på relasjonen mellom skoleprestasjoner og overvåkning. Foreldrenes *involvering* i den unges skolearbeid, derimot, er et mer studert område. Som tidligere nevnt er også *tilsyn* et ord som brukes, enkelte ganger nærmest synonymt med overvåkning, selv om det definisjonsmessig er noe ulikt.

Coley & Hoffman (1996) sier at det å være gift vil moderere effekten tilsyn har på barns skoleprestasjoner, ved at mangel på tilsyn og overvåkning er relatert til lavere skoleprestasjoner av barn med en enslig forelder, men ikke av gifte foreldre. Antageligvis kan dette komme av trygghetsfølelsen av å vite at en bor i samme hjem som begge foreldrene. Det er ikke underlig å anta at denne *vissheten* kan fungere som en buffer mot negative konsekvenser som kan komme av for lite overvåkning.

Studien vi har henvist til her, tar for seg ekteskap og ikke samboerskap. Trolig vil det ikke utgjøre en stor forskjell mellom samboende og gifte foreldre med tanke på overvåkning. Men generelt sett kan det hende at individene i et ekteskap gjennomsnittlig investerer mer i familien enn det samboende foreldre gjør (Lauglo, 2008), noe trolig barn vil merke. Lauglo (2008) har vist at dette vil kunne ha en effekt på karakterer, hvor han i sin studie viser at barn av gifte klarer seg litt bedre på skolen enn barn av samboende foreldre. Likevel, selv om samboerskap i Norge neppe er like sterkt institusjonalisert som ekteskap, har det skjedd en utvikling i retning av institusjonalisering også av samboerskap (Lauglo, 2008), noe som kan tyde på at det er mindre flyktig og mer stabilt nå, enn det tradisjonelt har vært.

I vår studie finner vi at den klart hyppigste årsaken til å bo med en enslig forelder, er at mor og far har flyttet fra hverandre. Dette er i overensstemmelse med hva Lauglo (2008) finner. Han sier også at ungdom som bor med enslige mest sannsynlig har opplevd brudd en gang i livet sitt. Vår studie viser at tidspunktet på samlivsbrudd korrelerer positivt med karakterer, noe som betyr at jo kortere tid siden et erfart foreldrebrudd, jo lavere blir karakterene. Det var dog ingen sammenheng mellom nylig opplevelse av foreldrebrudd og utdanningslengde 13 år seinere. Vi har tidligere skrevet om at bruddet, eller konfliktene knyttet til bruddet, anses som prediktor for ulike problemer hos barn og unge (Wallerstein, 2011; Amato, 1993 i Breivik, 2008), noe som gir støtte til våre funn om økt risiko for problemer, knyttet til et nylig erfart foreldrebrudd. Imidlertid vil trolig den største risikoen for utvikling av problemer hos barn være om bruddet kommer før barnet har nådd skolealder, eller i tidlig ungdomsalder, da dette regnes som sårbarhetsperioder av barns liv, hvor altså foreldrebrudd kan bety en økt risiko for problemer (Wallerstein, 2011). Dette er alderstrinn/livsfaser vi ikke får kontrollert for eller undersøkt i vår studie. Resonnementet over gir grunn til å anta at de som har bodd med en forelder hele livet vil ha en lavere risiko for problemer og lavere karakterer, enn de som har opplevd foreldrebrudd.

Utdanningslengde. Som det kommer frem av korrelasjonsanalysen, så samvarierer karakterer med utdanningslengde. Dette er ikke overaskende. Som kjent fungerer karakterer som den selekteringsmekanismen som benyttes for å velge ut elever til de mest attraktive

studiene. Men karakterer vil også fungere som en indikator på en elevs forutsetninger innenfor utdanningssystemet. Det er grunn til å tro at de som oppnår gode karakterer både er mer motiverte for videre studier og har mer tiltro til egne evner og forutsetninger. Dette ved at de opplever mestringsfølelse gjennom høye karakterer og gode tilbakemeldinger. Som skrevet i innledningen har det vært vanskelig å finne noe litteratur på sammenhengen mellom karakterer og utdanning, siden det ikke er spesielt lenge vi har hatt karakterdata (L. J. Kirkebøen i SSB, personlig kommunikasjon, 2. desember, 2011).

Å vokse opp med samboende mor og far har altså en positiv effekt på ungdommens utdanningslengde når fars SØS er introdusert, ikke mors. Denne forskjellen kan bero på flere forhold. Et aspekt kan være at de fleste som bor med en forelder primært bor hos mor, som antageligvis har lavere utdanningslengde. Dette er vanskelig å dokumentere, men forskning viser at kvinner i gjennomsnitt tjener mindre enn menn (U.S. Census Bureau, 2006). Det kan derfor være slik at fordi man kontrollerer for sosioøkonomisk status i forhold til familiestruktur, vil dette slå mer ut på utdanningslengde. Mange elever i den enslige/skilte gruppen bor nemlig sammen med mor, og er dermed mer influert av mors sosioøkonomiske status enn fars. En vet at foreldre ofte fungerer som rollemodeller. I lys av dette vil det være naturlig å anta at foreldre med høy utdanning ofte vil kunne påvirke ungdom til å ta høyere utdanning. Et slikt resonnement gir grunnlag for å hevde at barn og unge som bor med to foreldre antageligvis hyppigere velger høyere utdanning.

I forkant av et valg om å ta en høyere utdanning ligger gjerne en ambisjon til grunn. Rosenthal og Hansen (1980) viste at barn fra hjem med en forelder hadde lavere utdannings- og yrkesambisjoner enn barn fra kjernefamilier. En kan tenke at det er skilsmissen og/eller konfliktene rundt denne som gjør at barna presterer dårligere på skolen. Derved avtar gjerne også ambisjonene om en god utdanning. Eventuelt kan det være at det er ambisjonene som først blir påvirket av foreldrebruddet, som deretter påvirker skoleresultatene. Rosenthal og Hansen (1980) forklarer mangelen på utdannings- og yrkesambisjonene ut i fra det faktum at barn fra en-foreldre-hjem ofte opplever et fravær av en foreldre-identifikasjonsmodell.

Det er vanskelig å finne studier som tar for seg atferdsproblemers påvirkning på utdanningslengde. Men som tidligere skrevet, viser McLeod og Kaisers' (2004) studie at atferdsproblemer predikerer både fullført utdanning og sannsynligheten til å ta videre utdanning.

Resonnementet om foreldre som rollemodeller og ungdoms skolekarakterer vil trolig også kunne ha en relevans i forhold til utdanningslengde. Imitering av foreldres atferd kan antageligvis også innebære at man plukker opp foreldrenes holdning til skole og utdanning.

En studie (Davis-Kean, 2005) viste en indirekte relasjon mellom foreldrenes faglige prestasjoner og barnas skoleprestasjoner ved at høyt utdannede foreldre gjerne forventer (gjennom ord og handlinger) at ungdom følger deres eksempel ved selv å ta høyere utdanning. Dette er i overenstemmelse med våre resultater, hvor vi også finner at SØS er den faktoren som sterkest predikerer utdanningslengde.

I motsetning til hva annen litteratur viser, fant vi ikke at rusbruk predikerer utdanningslengde. Vi har også sett at unges hukommelse og oppmerksomhet kan bli påvirket av tungt rusmiddelbruk ved at det skjer endringer i den unges hjerneaktivitet (Monti et al., 2005). I følge Chatterjia (2006) sin studie, så vi at rusbruk på videregående skole ikke nødvendigvis påvirker skoleprestasjoner på kort sikt, men at bruk av marijuana og kokain kan ha en effekt på studentens langsiktige utdanningsmønster. Det ble antydnet at jo mer av disse stoffene en brukte, jo kortere utdanningslengde vil studentene oppnå. Chatterjia (2006) målte at bruk av marijuana i 10.klasse hadde en tilsvarende innvirkning på utdanningslengde som det å leve i en en-forelder-husholdning. Hvorfor finner ikke vi denne effekten? Det kan være ulike årsaker til dette. For eksempel visse karakteristika ved utvalget. Feilkilder knyttet til respondentens svar er alltid en mulighet. Under en testsituasjon vil man kunne oppgi det svar en tror er sosialt akseptabelt eller populært, istedenfor å oppgi rett svar, jamfør *Social desirability bias*. Selv om denne risikoen nok er større under et intervju enn i en spørreskjema-besvarelse, vil den trolig kunne forekomme. Man kan også tenke at det kan ha noe å gjøre med at i vår studie var rusmiddelbruken til ungdom relativt lav. Men vi stiller spørsmålstegn ved denne konklusjonen fordi norsk ungdom er kjent for et høyt alkoholkonsum i form av «fyll» (Vedøy & Skretting, 2009).

Alternative forklaringer

Vi har altså funnet en svak effekt av familiestruktur på karakterer og utdanningslengde. Denne effekten er uavhengig av de internaliserende og eksternaliserende problemene, samt foreldres overvåking av sine barn, som vi inkluderte i analysemodellene. Derfor må det være andre forklaringer til den observerte sammenhengen.

I det følgende skal vi se på mulige alternative forklaringer og implikasjoner ved å vokse opp i ulike familiesammensetninger (familier med samboende/gifte vs. enslige/skilte foreldre).

Familie-sosial kapital og kjønns-stereotypier

Vi ser altså at effekten av familiestruktur på karakterer står igjen, selv etter at mulige forklaringsvariabler er lagt inn. At effekten ikke forsvinner kan bero på flere forhold, blant annet *familie-sosial-kapital* (Colman 1988). I følge Colman handler dette om teorien om at begge foreldre representerer en ressurs for barn. Tradisjonelt antas det at det i en husholdning hvor begge foreldre er tilstede, vil bety en mer ressurssterk familie med regelmessig tilgang på emosjonell og praktisk støtte enn i en familie hvor foreldrene er skilt. Man tenker seg også at «sosial fungering» trolig læres mer effektivt, ved at en intakt familie bidrar med flere rollemodeller enn en skilsmissecfamilie. I tillegg er det grunn til å tro at to foreldre kan komme med ulike perspektiver til ungdommen, og at dette er positivt, blant annet i sammenheng med leksehjelp. I tillegg vil det være naturlig å tenke at menn og kvinner kan tilføre ungdommen og familien ulike ressurser- selv om dette er et noe kontroversielt tema (Skard, 2009). En meta-analyse fra 1994 underbygger dette. Feingold (1994) viste at menn i gjennomsnitt sto for mer «harde trekk» (e.g. aktiv, aggressiv, uavhengig), mens kvinner i større grad framviste ”myke” trekk (e.g. forståelsesfull, varm, hjelpsom, og lignende). Disse funnene samsvarer med den såkalte *sosial rolle-teorien*. Dette indikerer at mor i større grad enn far gir emosjonell støtte, mens far muligens hyppigere enn mor har interesse av å ta med tenåringen ut på tur, lære vedkommende selvstendighet, ol. Det kan altså se ut til at kjønn og interesseområder kan ha en viss relasjon, selv om det her vil være store variasjoner innenfor individer av samme kjønn.

En kan også tenke at stereotypier kan spille en rolle her. F.eks. vet vi at matematikk er manskstereotyp (Nosek, Banaji, & Greenwald, 2002). Det kan bety at ungdom vil få mer hjelp og oppfordring til å gjøre matteleksene sine om far er tilstede. Ellers kan de muligens gå glipp av farens eventuelle interesser for matte, eller identifisering med matte, om han uteblir.

Mor synes i større grad enn far å interessere seg for språk og kunst (Nosek, Banaji, & Greenwald, 2002). Man kan da tenke seg at kjønnene til signifikante personer i tenåringens liv vil kunne legge føringer for hvilke interesser en får og hvilke fag en begynner å interessere seg for. Så vil man som ung voksen, ut i fra dette grunnlaget, ofte snevre inn sitt faglige interesseområde. Riktignok er dette med mors og fars roller veldig omdiskutert.

Et annet aspekt er tilknytningen mor og far imellom. En mor og en far som bor sammen er pr definisjon mer tilknyttet enn skilte eller enslige foreldre. Likevel vet vi at et samliv ikke alltid er et godt og nært samliv. Et samliv som ikke er så godt vil nok ofte smitte over på barna i negativ forstand. Det gir mening å anta at en svak tilknytning foreldrene i mellom kan føre til svakere foreldre – barn- relasjon. Dette resonnementet gir i neste omgang

grunnlag for å anta at tilknytningen foreldrene imellom heller ikke er likegyldig i forhold til ungdommens skoleprestasjoner. Et godt samhold vil ikke bare sannsynligvis føre til mer harmoni i hjemmet, men trolig også føre til at ungdommens skolearbeid og lekser blir diskutert mer. På denne måten kan den unge få flere innspill enn i familier hvor mor og far er mer distansert fra hverandre.

Konflikter og risiko

Vi vet at de fleste ungdommer som bor med en forelder har opplevd foreldrebrudd (Lauglo, 2008). I tillegg vet vi at fasen hvor barn er mest sårbar for å utvikle personlige problemer (som følge av en vond hendelse, som et foreldrebrudd kan være) er før barnet begynner på skolen (og ser ut til å tilpasse seg ok). Men er det bruddet i seg selv som utgjør den største risikoen for problemer hos barn? Forskere har kommet fram til ulike årsaker til problemer for skilsmissebarn, samt størrelsen på risikoen for å møte disse problemene. I noen tilfeller hevdes det at skilsmisse i seg selv øker sannsynlighet for problemer hos barn (Wallerstein og Lewis, 2004, i Apenes, 2007). Andre forskere hevder at noen aspekter knyttet til skilsmissen trolig spiller en større rolle enn selve bruddet. Noen funn tyder nemlig på at et høyt konfliktnivå mellom foreldre bidrar mer enn skilsmissen alene (Booth & Amato, 2001, i Apenes, 2007; Jekielek, 1998). Et viktig perspektiv i denne sammenheng er at høyt konfliktnivå forekommer selvsagt også i kjernefamilier. Og om barna er vitne til aggressiv og fiendtlig atferd i familien over tid, vil det kunne være fordelaktig at foreldrene splittes. (Hetherington, 2003). I forhold til forskning på foreldrebrudd er skilsmisse et mer studert område enn samboerbrudd, likevel er det grunn til å tro at denne forskningen har høy overføringsverdi i forhold til temaet om samboerbrudd.

Begrensninger ved studien

Utvalgets representativitet

Det er begrensninger ved denne studien. En begrensning dreier seg om tidspunktet for testingen. Det første testtidspunktet i vår studie var i 1992, noe som gjør at en kan stille spørsmålet om hvor vidt disse resultatene er overførbare til 2012? En kan tenke seg at kohorteffekten kan spille inn på hvorvidt foreldrebrudd vil kunne ha en påvirkning på ungdom i dag. Man tenker da at ungdom som opplever foreldrebrudd i dag lever i en annen kultur, og er eksponert for andre impulser enn ungdom i samme situasjon for 20 år siden. Dette kan være

en svakhet ved studien. Likevel er tallet på skilsmisser omtrent like stort nå som det var for 20 år siden («Talet på barn», 2009).

En såkalt *kohorteffekt* ville nok kunne utgjøre en større utfordring om det hadde vært en tverrsnittstudie. Nå kan vi følge de samme individene over tid. Om første testtidspunkt hadde vært på 1980-tallet hadde nok resultatene vært noe mindre overførbare, da skilsmisser forekom betydelig sjeldnere da enn det gjorde på 1990-tallet og i dag («Talet på barn», 2009). Sannsynligvis ville negative konsekvenser av foreldrebrudd være større for barn da enn nå, da få skilsmisser innebærer at det er færre å identifisere seg med. Sannsynligvis var det derfor mer stigma knyttet til en slik hendelse på 1980-tallet enn i dag. Studier fra USA, derimot, viser at de uheldige konsekvensene som skilsmisser har på barn, deriblant dårligere skoleprestasjoner, var mer betydelige på 1990-tallet, enn ti år før (Amato, 1991).

Konsekvenser av skilsmisse og foreldrebrudd på barn og unge har altså blitt nøye studert i denne oppgaven. I vår studie kan vi ikke skille mellom samboende og gifte- foreldre. Vi kan heller ikke skille mellom de som har opplevd skilsmisse eller samboer-brudd. Dette er en svakhet ved studien som representerer en utfordring i forhold til tolkning av resultatene, og kan skjule noen effekter.

Hvorvidt ungdom lykkes på skolen, har betydning for deres fremtidige muligheter for videre utdanning, og for at de skal kunne skaffe seg gode innganger til arbeidslivet. Imidlertid er skoleprestasjon et for snevert tema til å kunne tjene som adekvat mål på «god» oppvekst. Det er også viktig å presisere at de forholdene som er vist, kun er tendenser. Selvsagt vil det være stor variasjon innenfor de familiekategoriene som er blitt analysert.

Konklusjon

I denne studien har vi sett på relasjoner mellom familiestruktur, karakterer og utdanning blant et representativt utvalg av norske tenåringer. Det ble funnet en sammenheng mellom det å vokse opp med samboende/gifte foreldre og høyere karakterer og utdanningslengde, samt at denne relasjonen ikke kunne forklares av psykososiale faktorer som depresjon/angst, atferdsproblemer og rusbruk. Heller ikke foreldrenes overvåkning kunne forklare denne sammenhengen.

Hvorledes en eventuell relasjon mellom familiestruktur, skoleresultater og utdanningslengde kan studeres videre, er et spørsmål som melder seg i lys av denne studiens resultater. Ettersom det er en stor andel barn og unge som vokser opp med enslige foreldre, er det viktig med kunnskap om skilsmisse- og foreldrebruddprosessen for å kunne sette inn

relevante tiltak på riktig tidspunkt. I denne oppgaven har vi vært inne på flere risikofaktorer vedrørende foreldrebrudd, noe som tilsier at familier, og samfunn som sådan, er tjent med færre foreldrebrudd. Av denne grunn synes det meningsfullt å påvirke mor - far – relasjonen gjennom samlivskurs og parterapi. Dette har vist seg å kunne styrke forholdene mellom nyetablerte, og ser ut til å kunne «redde» par som vurderer å gå fra hverandre (Shadish & Baldwin, 2003; Bergem, Olsen & Solvang, 2004). Blant annet ble det i Danmark prøvd ut statsstøttet parterapi, noe som viste at 90 % av parene som vurderte samlivsbrudd, fortsatt holdt sammen to år seinere (Politiken.dk, 2008). Med tanke på hvor god effekt samlivskurs og parterapi kan ha på par som vurderer å gå fra hverandre, er det noe underlig hvor lite faglig og familiepolitisk oppmerksomhet dette har fått.

Funnene i denne oppgaven tydeliggjør viktigheten av å erverve mer kunnskap, for barn/ungdom, om mulige konsekvenser av foreldrebrudd. Derfor vil det være av stor betydning å undersøke i hvilken grad et samlivsbrudd kan påvirke den unges liv på flere områder enn det som er berørt i denne oppgaven. På den måten vil en kunne få en enda større og mer helhetlig forståelse av den unges situasjon. Dette betyr at nye studier på andre familiesammensetninger, deriblant familier med foreldre av samme kjønn, bør studeres for å få en dypere forståelse rundt temaene barn, familie og oppvekstvilkår. Majoriteten av forskningen på foreldrebrudd er gjort i forhold til konsekvenser for barn. Imidlertid kunne det være meningsfullt å se nærmere på hvordan mor og far «har det» i forskjellige typer familiestrukturer, da foreldres velvære har en potensiell stor påvirkningskraft på barn (Jekielek, 1998). Dessuten vil mer kunnskap om hvilke faktorer som kan virke beskyttende for barn og unge være meget nyttige i sammenheng med å vurdere forebyggingstiltak.

Fordi mange barn og unge opplever foreldrebrudd i vår samtid, er det viktig å få empirisk kunnskap om hvordan de påvirkes av dette. Relasjonen mellom å leve i hjem med enslige foreldre, og risiko for internaliserende og eksternaliserende problemer, er signifikant, men ikke direkte stor. Likevel påvirker det et betydelig antall barn og unge hvert år og kan derfor ha en stor innvirkning på samfunnet (Amato, 2005). Et mål med denne studien har vært å bidra med norsk longitudinell forskning på hvordan ungdom påvirkes av å vokse opp med en forelder, når det i tillegg ofte innebærer opplevelsen av foreldrenes samlivsbrudd.

Referanser

- Amato, P. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P. (2001) Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
- Amato, P.R. (2003). Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce. *Family Relations* 52, 332-339.
- Amato, P. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *Marriage and Child Wellbeing*, 15, 75-96.
- Amato, P. R., & Gilbreth, J. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573.
- Amato, P.R., Loomis, L.S. & Booth, A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being in Early Adulthood. *Social Forces*, 73, 895-916
- American Psychiatric Association (2000): *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Ed . DSM-IV-TR(TM).
- Arbeids- og administrasjonsdepartementet. (2004). *Arbeidslivsutvalget. Et arbeidsliv for trygghet, inkludering og vekst* (NOU 2004: 5). Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Aseltine, R.H. Jr. (1996). Pathways linking parental divorce with adolescent depression. *Journal of Health and Social Behavior*, 37, 133-148.
- Aspenes, S. (2007). *Barns risiko for nedsatt velvære etter foreldrenes skilsmisse: Kan den forklares nærmere ut fra andre faktorer enn skilsmissen i seg selv?* Masteravhandling. Universitetet i Trømsø.
- Bachman, J. G., Johnston, L. D., & O'Malley, P. M. (1981). Smoking, drinking, and drug use among American high school students 1975–1979: Correlates and trends. *American Journal of Public Health*, 71, 59–69.
- Bakken, A. & Danielsen, K. (2011). *Gode skoler – gode for alle? En casestudie av prestasjonsforskjeller på seks ungdomsskoler. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring*. NOVA Rapport 10/2011.
- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication* 28 (3), 12–29.

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (August, 2009). *Kompetanseutvikling i barnevernet*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009-08/10/6.html?id=558100>, 21. juli 2011)
- Befolkningsstatistikk. Barn, 1. januar 2011. Ett av fire barn bor med bare én forelder. (2011). Hentet fra <http://www.ssb.no/barn/>, 21. november, 2011.
- Befolkningsstatistikk. Barn. 1. januar 2010. Bare 57 prosent med gifte foreldre. (2010). Hentet fra <http://www.ssb.no/barn/arkiv/>, 7 juli 2011.
- Bergem, R., Olsen, G. M., Solvang, B (2004). *Tango for to. Evaluering av Tilskottsordninga til samlivstiltak*. Volda: Høgskulen i Volda.
- Berger (22. juni, 2011). *Adolescent depression*. Hentet fra National Institutes of Health's webside: <http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/ency/article/001518.htm>.
- Biller, H. B. (1971). The Mother-Child Relationship and the Father-Absent Boy's Personality Development. *Merrill-Palmer Quarterly*, 17, 227-241.
- Blome, W. W. (1997). What happens to foster kids: Educational experiences of a random sample of foster care youth and a matched group of non-foster care youth. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 14, 41-53,
- Bobbett, G. C. (1995). *An analysis of Nevada's report cards on high schools*. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association. Biloxi, Mississippi, November 8–10.
- Breivik, K. (2008). *The adjustment of children and adolescents in different post-divorce family structures*. Doktoravhandling, Universitetet I Bergen.
- Breivik, K & Olweus, D. (2006). Children of divorce in a Scandinavian welfare state: are they less affected than US children? *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 61-74.
- Bronfenbrenner, U., & Crouter, A. (1982). Work and family through time and space. In S. B. Kamerman & C. D. Hayes (Eds.), *Families that work: Children in a changing world*. Washington, DC: National Academy Press.
- Brook, J. S., Whiteman, M., & Gordon, A. S. (1983). Stages of drug abuse in adolescence: Personality, peer, and family correlates. *Developmental Psychology*, 19, 269–277.
- Bryant, A. L., Schulenberg, J., Bachman, J. G., O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (2000). Understanding the links among school misbehavior, academic achievement and cigarette use during adolescence: A national panel study of adolescents. *Prevention Science*, 1, 71–87.

- Bryant, A. L., Schulenberg, J. E., O'Malley, P. M., Bachman, J. G. & Johnston, L. D. (2003). How academic achievement, attitudes, and behaviors relate to the course of substance use during adolescence: A 6-year, multiwave national longitudinal study. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 361–397.
- Bryant, A. L., & Zimmerman, M. A. (2002). Examining the effects of academic beliefs and behaviors on changes in substance use among urban adolescents. *Journal of Educational Psychology*, 94, 621–637.
- Bumpass, L. L. , & Riley, R. K. (1995). Redefining single-parent families: Cohabitation and changing family reality, *Demography*, 32, 71-82.
- Chatterjia, P. (2006). Illicit drug use and educational attainment. *Health Economics*, 15, 489–511.
- Cherlin, A. J. 2004. The Deinstitutionalization of American Marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66, 848-861.
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital and the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coley, R. L., & Hoffman, L. W. (1996). Relations of parental supervision and monitoring to children's functioning in various contexts: Moderating effects of families and neighborhoods. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17, 51–68.
- Cowen, E. L., Pedro-Carroll, J. L., & Alpert-Gillis, L. J. (1990). Relationships between support and adjustment among children of divorce. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 727-735.
- Cummings, E. M., Iannotti, R.J. & Zahn-Waxler, C. (1985). Influence of conflict between adults on the emotions and aggression of young children. *Developmental Psychology*, 21, 495-507.
- Crouter, A. C., MacDermid, S. M., McHale, S. M. & Perry-Jenkins, M. (1990). Parental monitoring and perceptions of children's school performance and conduct in dual- and single-earner families. *Developmental Psychology*, 26, 649-657.
- Davies, P. T. & Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387-411.
- Davis-Kean, P. E. (2005). The influence of parent education and family income on child achievement: The indirect role of parental expectations and the home environment. *Journal of Family Psychology*, 19, 294-304.
- Denton, R. E. & Kampfe, C. M. K. (1994) The relationship between family variables and adolescent substance abuse: a literature review. *Adolescence* 29, 475–495.

- Derogatis, L.B., R.S. Lipman, E.H. Uhlenhuth & L. Covi (1974). The Hopkins Symptom Checklist: a self-report inventory. *Behavioral Science*, 19, 1–15.
- Dishion, T. J. & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: a conceptual and empirical formulation. *Clinical Child & Family Psychology Review*, 1, 61-75.
- Dodge, K. A. & Gregory S. P. (2003). A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence. *Developmental Psychology*, 39, 349-371.
- Dryfoos, J. G. (1990). *Adolescents at risk: Prevalence and prevention*. New York: Oxford University Press.
- Dyregrov, A., & Straume, M. (2003). Kollektiv ivaretagelse etter katastrofer: erfaringer fra ”Sleipnerulykken”. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 40, 92-101.
- Egedius, T. & Ramsdal, R. (2008, 24. mai). Skilsmisse er et sår tema. *Aftenposten*.
Hentet fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2443506.ece>.
- Elliot, D. S., & Ageton, S. A. (1980). Reconciling race and class differences in self-reported and official estimates of delinquency. *American Sociological Review*, 45, 95-100.
- Familien. Singel eller samboer. (2008). Hentet fra <http://www.ssb.no/norge/fam/>, 2 august 2011
- Featherstone, D. R., Cundick, B. P., & Jensen, L. C. (1992). Differences in school behavior and achievement between children from intact, reconstituted and single-parent families. *Adolescence*, 27, 1-12.
- Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics. *America's Children: Key National Indicators of Well-Being, 2011*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 116, 429-456.
- Franz, M., Lensche, H. & Schmitz, N. (2003). Psychological distress and socioeconomic status in single mothers and their children in a German city. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 59–68.
- Fröjda, S. A., Nissinen, E. S., Pelkonen, M. U., Marttunen, M. J., Koivisto, A. M. & Kaltiala-Heino, R. (2008). Depression and school performance in middle adolescent boys and girls. *Journal of Adolescence*, 31, 485-498.
- Green, K. E. (1991). Reluctant respondents: differences between early, late, and nonresponders to a mail survey. *Journal of Experimental Education*, 59, 268-276.

- Gresham, F. M., MacMillan, D. L., Bocian, K. M., Ward, S. L. & Forness, S. R. (1998) Comorbidity of Hyperactivity-Impulsivity-Inattention and Conduct Problems: Risk Factors in Social, Affective, and Academic Domains. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 393-406.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grolnick, W. S., & Ryan, R. M. (1990). Self-perceptions, motivation, and adjustment in children with learning disabilities: A multiple group comparison study. *Journal of Learning Disabilities*, 23, 177-184.
- Hasebe, Y. & Nucci, L. (2004) .Parental Control of the Personal Domain and Adolescent Symptoms of Psychopathology: A Cross-National Study in the United States and Japan. *Child Development*, 75, 815–828
- Harvey, A. D. (1997). Co-occurrence of externalizing behavior problems and emergent academic difficulties in young high-risk boys: a preliminary evaluation of patterns and mechanisms. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 18, 317-330.
- Hawkins, J.D., Catalano, R. F. & Miller, J.Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64-105.
- Hawkins, J. D., & Weis, J. G. (1985). The social development model: An integrated approach to delinquency prevention. *Journal of Primary Prevention*, 6, 73–97.
- Hetherington, E. M. (1993). An overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a focus on the early adolescent. *Journal of Family Psychology*, 7, 39-56.
- Hetherington, E. M. (2003). Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood* , 10, 217–236.
- Hill, N.E., Castellino, D.R., Lansford, J.E., Nowlin, P., Dodge, K.A., Bates, J.E., & Petit, G. S. (2004). Parent academic involvement as related to school behavior, achievement, and aspirations: Demographic variations across adolescence. *Child Development*, 75, 1491- 1509.
- Hindelang, M. J., Hirschi, T., & Weis, J. G. (1981). *Measuring Delinquency*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hinshaw, S. P. (1992). Externalizing behavior problems and academic underachievement in childhood and adolescence: Causal relationships and underlying mechanisms. *Psychological Bulletin*, 111, 127-155.

- Hovdhaugen, E. & P. O. Aamodt (2005). *Frafall fra universitetet*. Arbeidsnotat 13/2005. Oslo: NIFU STEP.
- Huizinga, D., & Elliot, D. S. (1986). Reassessing the Reliability and Validity of Self-report Measures. *Journal of Quantitative Criminology*, 2, 293-327.
- Hægeland, T., Kirkebøen, L. J. & Skogstrøm, J. F. B. (2007). *Realfagskompetanse fra videregående opplæring og søkning til høyere utdanning*. SSB-rapport nr.30. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- ILO (1990). International Standard Classification of Occupation (ISCO-88). Geneve: International Labour Office.
- Jekielek, S.M. (1998). Parental Conflict, Marital Disruption and Children's Emotional Well-Being. *Social Forces*, Mars 1998, 76, 3, Academic Research Library, s. 905.
- Jeynes, W. H. The relationship between the consumption of various drugs by adolescents and their academic achievement. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 28, 15–35
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Kalter, N. (1977). Children of divorce in an outpatient psychiatric population. *American Journal of Orthopsychiatry*, 47, 40-51.
- Kelly, J.B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 963-973.
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resiliency perspectives. *Family Relations*, 52, 352-362.
- Kunnskapsdepartementet (2011). *Gifte foreldre gir flinke barn*. Hentet fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/rapporter_planer/aktuelle-analyser/aktuelle-analyser-om-andre-tema/gifte-foreldre-gir-flinke-barn.html?id=506789.
- Lahey, B. B., Schwab-Stone, M., Goodman, S. H., Waldman, I. D. Canino, G., Rathouz, P. J. & Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 140-152.
- Miller, T. L., Dennis, K. D., Bird, H. & Jensen, P. S. (2000). Age and gender differences in oppositional behavior and conduct problems. *Journal of Abnormal Psychology*, 109, 488–503.
- Lauglo, J. (2008). Familiestruktur og skoleprestasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 8, 3-29.

- LeBlanc, M., & Frechette, M. (1989). *Male Criminal Activity from Childhood through Youth: Multilevel and Developmental Perspectives*. New York: Springer Verlag.
- Lochner, L. & Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *The American Economic Review*, 94, 155-189.
- Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M. & Plant, M. (2002). Family structure, parent-child relationships and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol and Alcoholism*, 37, 52-60.
- Longhofer, J., Floersch, J. & Okpych, N. (2011). Foster youth and psychotropic treatment: Where next? *Children and youth services review*, 33, 2, 395-404.
- Luthar, S. S., & Cushing, G. (1997). Substance use and personal adjustment among disadvantaged teenagers: A prospective study. *Journal of Youth & Adolescence*, 26, 353-372.
- Markussen, E., Frøseth, M. W., Lødding, B. & Sandberg, N. (2008): *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9 749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter*, NIFU STEP.
- McLeod, J. D. & Kaiser, K. (2004). Childhood Emotional and Behavioral Problems and Educational Attainment. *American Sociological Review*, 69, 636.
- McNeal, R.B. (1999). Parental involvement as social capital: Differential effectiveness on science achievement, truancy, and dropping out. *Social Forces*, 78, 117-144.
- Moafi, H. & Aamodt, M. (2009). *Flere tar høyere utdanning*. Hentet fra <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/200905/04/art-2009-12-07-01.html>, 20. juli 2011.
- Moxnes, K., Haugen, G. M. D. & Holter, T. (1999). *Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Rapport. Trondheim: Allforsk.
- Mulholland, D. J. Watt, N. F. Philpott, A. & Sarlin, N. (1991). Academic performance in children of divorce: Psychological resilience and vulnerability. *Psychiatry*, 54, 268-280.
- Mulkey, L. M., Crain, R. L., & Harrington, A. J. C. (1992). One-parent households and achievement: Economic and behavioral explanations of a small effect. *Sociology of Education*, 65, 48-65.

- Munkvold, L., Lundervold, A., Lie, S. A. & Manger, T. (2009). Should there be separate parent and teacher-based categories of ODD? Evidence from a general population. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 1264–1272.
- Noack, T. (2005, 4 april). *Skilsmisser i Norge. Langt flere barn opplever foreldrebrudd enn det skilsmissestatistikken viser*. Hentet fra http://www.ssb.no/magasinet/slik_lever_vi/art-2005-04-04-01.html, 7. juli 2011.
- Nordic statistical yearbook 2010. *Statistics Denmark (Nord 2010:001)*. Nordic Council of Ministers. København: Scanprint A/S.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). Math = male, me = female, therefore math \neq me. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 44–59.
- Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: a review. *Psychological Bulletin*, 86, 852- 875.
- Osborn, S. G., & West, D. J. (1978). The Effectiveness of Various Predictors of Criminal Careers. *Journal of Adolescence*, 1, 101-117.
- Payne, D.E. & Mussen, P.H. (1956). Parent-child relations and father identification among adolescent boys. *Journal of abnormal and social psychology*, 52, 358-362.
- Paulson, S. E. (1994). Relations of parenting style and parental involvement with ninth-grade students' achievement the journal of early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 14, 250-267.
- Pape, H., & Rossow, I. (2004). "Ordinary" people with "normal" lives? A longitudinal study of ecstasy and other drug use among Norwegian youth. *Journal of Drug Issues*, 34, 389-418.
- Pedersen, W., & Wichstrom, L. (1995). Patterns of Delinquency in Norwegian Adolescents. *British Journal of Criminology*, 35, 543-562.
- Pedersen, W., Mastekaasa, A., & Wichstrom, L. (2001). Conduct problems and early cannabis initiation: a longitudinal study of gender differences. *Addiction*, 96, 415-431.
- Petraitis, J., Flay, B. R., & Miller, T. Q. (1995). Reviewing theories of adolescent substance use: Organizing pieces of the puzzle. *Psychological Bulletin*, 117, 67–86.
- Popenoe, D. & Whitehead, R. D. (2005). *The state of our unions 2005*. National Marriage Project, Rutgers University. Piscataway, NJ: New Jersey.
- Politiken.dk (2008, 16. juni). *Staten betaler for parterapi*. Hentet fra <http://politiken.dk/indland/article524458.ece>.
- Pong, S.-L. P. (1997). Family Structure, School Context, and Eighth-Grade Math and Reading Achievement. *Journal of Marriage and Family*, 59, 734-756.

- Rice, F. P., & Dolgin, K. G. (2005). *The Adolescent: Development, Relationships, and Culture* (11 utgave). New York, NY: Allyn and Bacon.
- Richards H. & Berry R. (1998). US life tables for 1990 by sex, race and education. *Journal of Forensic Economics*, 11, 9-26.
- Rognerud, M., Strand, B. H. & og Dalgard, O. S. (2002). Psykisk helse i helse- og levekårsundersøkelsen 1998. Sosio-økonomiske forskjeller i psykisk helse og livsstil. *Norsk Epidemiologi* 12, 239–48.
- Rosenthal, D. & Hansen, J. (1980). Comparison of adolescents' perceptions and behaviors in single- and two-parent families. *Journal of Youth and Adolescence*, 9, 407-417.
- Schulenberg, J., Bachman, J. G., O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (1994). High school educational success and subsequent substance use: A panel analysis following adolescents into young adulthood. *Journal of Health and Social Behavior*, 35, 45–62.
- Shadish, W. R. & Baldwin, S. A. (2003). Meta-analysis of MFT interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29, 547–570.
- Singh, K., Bickley, P. G., Trivette, P., Keith, T. Z., Keith, P. B., & Anderson, E. (1995). The effects of four components of parental involvement on eighth-grade student achievement: Structural analysis of NELS-88 data. *School Psychology Review* 24, 299–317.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A Meta-analytic review of research 1990-2000. *Review of Educational Research*, 75, 417-453.
- Skard, H. T. (2009). *Den maskuline kjønnsrollen og skoleprestasjoner hos gutter. En longitudinell studie*. Hovedoppgave, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Storvoll, E. E., Wichstrøm, L., Kolstad, A. & Pape, H. (2002). Structure of conduct problems in adolescence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 81-91.
- Størksen, I. *Parental divorce: psychological distress and adjustment in adolescent and adult offspring*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, 2006.
- Størksen, I., Røysamb, E., Gjessing, H.K., Moum, T. og Tambs, K. (2007). Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: A Norwegian study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 467-476.
- Størksen I., Røysamb E., Moum T. & Tambs K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*. 28, 725– 739.
- Talet på barn som opplevde skilsmisse. 1971-2008*. (2009). Hentet fra <http://www.ssb.no/ekteskap/arkiv/tab-2009-08-27-10.html>, 7. juli 2011.

- The Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics*. Hentet fra <http://www.childstats.gov/americaschildren/famsoc.asp>, 19 mai 2011.
- Thuen, F. 2007, 6. november. *Farligere å være skilsmissebarn*. Aftenposten. Hentet 20. februar 2011, fra <http://www.aftenposten.no/helse/article2085599.ece>.
- U.S. Census Bureau (2006). American Community Survey: Selected economic characteristics. Hentet fra <http://www.census.gov/acs/www/index.html>, 17. april 2012
- VandenBos, G. (Ed.) (2007). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, DC; American Psychological Association.
- Vedøy, T. F. & Skretting, A. (2009). *Ungdom og rusmidler. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968 – 2008*. SIRUS-Rapport nr. 5/2009. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Vinsrygg, G. (2003). *Psykiske lidelser blant barn og unge - søk hjelp - signaler*. <http://www.sinneshelse.no/artikler/psykbarn.htm>, 21 juli 2011.
- Wallerstein, J. S. & Kelly, J. B. (1980). Effects of divorce on the visiting father-child relationship. *American Journal of Psychiatry* 137, 1534-39.
- Wallerstein, J. S. & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup: how children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.
- Wallerstein, J. S (2011). *Children and Divorce Article*. http://www.divorcemag.com/articles/Children_and_Divorce/besttime.html, 22 feb 2012.
- Wichstrøm, L. (2000). Predictors of adolescent suicide attempts: A nationally representative longitudinal study of Norwegian adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 603-616.
- Wichstrøm, L., Skogen, K. & Øia, T. (1994). Social and cultural factors related to eating problems among adolescents in Norway. *Journal of Adolescence*, 17, 471-482.
- Wichstrøm, L., Skogen, K., & Øia, T. (1996). Increased rate of conduct problems in urban areas: What is the mechanism? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35, 471–479.
- Windle, M. (1990). A longitudinal study of antisocial behaviors in early adolescence as predictors of late adolescent substance use: Gender and ethnic group differences. *Journal of Abnormal Psychology*, 99, 86-91.
- World Health Organisation (WHO). *ICD-10. (1993) The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders. Diagnostic criteria for research*. Geneva; WHO.

Zill, N, Morrison, D.R., & Coiro, M.J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, 91-103.